

V 224.946

HELIKON
ZSEBKÖNYVEK

NAPÓLEON

AZ URALKODÁS MŰVÉSZETE

Az idézeteket válogatta, fordította
és a bevezető szövegeket írta
Takács M. József

Borítóterv Szabó Levente

HELIKON ZSEBKÖNYVEK 1.

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001135926

© Takács M. József, 2015

© Helikon Kiadó, 2015

X 224996

Tudnál kölcsönözni nekem néhány tallért?

Nem utasítanám vissza,
és rögtön megadom a tartozásomat,
amint a kardommal behódoltatom
az első királyságot.

*[Napóleon levele barátjának,
Talmának, 1795 őszén]*

NAPÓLEON – ÖNMAGÁRÓL

A társadalmi viszonyok radikális átalakulását, a születési előjogokon alapuló rendszer megszűnését eredményező francia forradalom nélkül a korzikai kismanesi család sarjaként született Bonaparte Napóleon (1769–1821) legfeljebb az ezredparancsnoki rangig juthatott volna el a királyi hadseregben, s még ezt a posztot is csak több évtizednyi szolgálat után nyerhette volna el. Nem véletlen tehát, hogy Napóleon, aki (Toulon visszafoglalásáért) már huszonnégy évesen tábornok, huszonhét évesen pedig egy egész hadsereg főparancsnoka lett, önmagát a francia forradalom fiának tekintette, császár korában pedig egyenesen a forradalom örökösének és betetőzőjének – mondhatnánk: megkoronázójának – vallotta magát. Nyilvánvaló, hogy volt ebben némi önigazolási szándék is, mint ahogy abban is, amikor – határtalan ambícióját leplezendő – a sors vagy a gondviselés eszközének igyekezett beállítani önmagát. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy Napóleon tábornokként és császárként is a forradalom eszméin, mindenekelőtt a polgári jogegyenlőség alapuló jövőt képviselte a reakciós európai nagyhatalmakkal szemben.

Becsúgyónak hisznek, mert fiatal és heves természetű vagyok. Mit válaszolhatnék egy ilyen rágalomra?

A lelkiismeretem az a bíróság, amely előtt számot adok a tetteimről.

Amikor egy hadjárat tervén dolgozom, nincs nálam kishitűbb, aggályosabb ember; felnagyítok minden veszélyt és bajt, ami az adott körülmények között előadódhat; rettenetes nyugtalanság kínoz. Mindez azonban nem akadályoz abban, hogy kifejezetten derűsnek mutakozzam a környezetemben lévők előtt. És miután meghoztam a döntésemet, elfelejtek minden aggodalmat, és már csak a sikerhez szükséges dolgokra koncentrálok.

Tapasztalataim arra készítetnek, hogy a tetteik alapján ítéljem meg az embereket.

Egyébként nem célom, hogy gyorsan végezzek Ausztriával. A békekötés nem áll érdekemben. Láthatja, hogy mi vagyok most, hogy minden hatalom az enyém Itáliában. De ha békét kötök, akkor nem maradhatok meg ennek a hadseregnek az élén, amelyhez annyira ragaszkodom. Akkor le kellene mondanom erről a hatalomról, erről a saját erőből kivívott magas pozícióról, és hazatérve megint a Luxemburg-palotabeli ügyvédeknek [a Direktóriumnak] kellene udvarolnom. Csak akkor hagyom el Itáliát, ha majd Franciaországban is valami hasonló szerepet

játszhatok, mint itt. De még nem jött el ez a pillanat: a körte még nem érett meg.

Nem hiszek a lélek halhatatlanságában.

Mindig szerencsés voltam; a sors soha nem állhat ellen az akaratomnak.

Én leszek a királyok Brutusa és a Köztársaság Caesarja.

Ez a kis Európa nem tud elég dicsőséget adni. Keletre kell menni, minden nagy dicsőség onnan származik. Úgy tűnik, és ettől tartok, hogy az angliai partraszállás sikere bizonytalan. [Ha a partraszállás meg hiúsul], az Anglia ellen felállított sereg lesz a keleti hadsereg, és megyek Egyiptomba. A Kelet csak egy férfit vár...

Elegem van az emberiségből! Magányra, egyedüllétre van szükségem; a nagyság megártott nekem, belefáultam. Huszonkilenc évesen máris unom a dicsőséget, már minden lehetőséget kimerítettem.

Közösséget vállalok minden elődömmel, Klodvigtól egészen a Közjóléti Bizottságig.

Voltak derék jakobinusok. Volt idő, amikor minden emelkedettebb lelkű embernek jakobinusnak kellett lennie. Én magam is az voltam, mint annyi más derék ember.

Csatlakozzanak hozzám, az én kormányom a fiatalság és az értelem kormánya lesz.

Ne higgye senki, hogy majd velem is úgy elbánhatnak, mint XVI. Lajossal! Katona vagyok, a Forradalom fia; én nem fogom eltérni, hogy úgy sértegetsenek, mint egy királyt.

Betemettem az anarchia szakadékát és felszámoltam a káoszt. Megtisztítottam a forradalmat, megerősítettem a királyokat és megneemesítettem a népeket.

Megmutattam Franciaországnak, hogy mivé lehet: most már csak rajta áll, hogy mindezt megvalósítsa.

Érzem magamban a végtelenséget.

Váratlanul érkezem majd Párizsba. Nem akarok sem diadalívét, sem bármilyen ceremóniát. Túl jó véleményemmel vagyok magamról ahhoz, hogy érdekeljen az efféle felhajtás. Nem ismerek más diadalt, mint a nép elégedettsége. [Egyiptom]

Rosszul ismerik mind a francia nemzetet, mind az első konzult azok, akik azt hiszik, hogy bármivel rájuk lehet ijesztetni.

Nem tábornokként kormányzom az országot, hanem azért, mert a Nemzet úgy gondolja, hogy megvannak bennem a kormányzáshoz szükséges polgári képessé-

gek. Ha az emberek nem így gondolnák, a kormány nem maradhatna a helyén.

Én vagyok a Forradalom.

Nem XVI. Lajos utóda vagyok, hanem Nagy Károlyé.

Tudtam, mit csinálok, amikor tábornokként az Akadémia tagja lettem. Biztos voltam benne, hogy a sereg legutolsó dobosa is megérti, hogy ez mit jelent. Minden katona joggal gondolhatta, hogy ugyanolyan bátor, mint én. Soha nem hátrálnék meg a veszély elől, mint ahogy ők sem. De más lenne a helyzet, ha a katonák nem hinnének abban, hogy én vagyok köztük a legbölcsebb.

Hatalmam a dicsőségemen alapul, a dicsőségem pedig a győztes csatáimon. Rögtön vége lenne a hatalmamnak, ha nem alapoznám meg még több dicsőséggel és újabb győzelmeikkel. A hódítás tett azzá, ami vagyok, és egyedül a hódítás szilárdíthatja meg a hatalmammat.

Az én itáliai népeim elég jól ismernek ahhoz, hogy ne feledkezzenek meg arról, nekem a kisujjamban is több van, mint az ő fejükben összesen.

Vallásos vagyok, de egy cseppet sem vagyok szenteskedő.

Munkára termett ember vagyok. A lábam és a szemem terhelhetőségének vannak határai, a munkabírásom viszont határtalan.

Tudom jól, hogy nincsenek igazi barátaim. Addig, amíg az vagyok, ami vagyok, annyi látszólagos barátot szerzek, amennyit csak akarok. [...] De csak semmi érzelgősség! Keménynek, keményszívűnek kell lenni, különben nem szabad sem háborúzni, sem kormányozni.

Ha a feleségem meghalt volna Münchenben vagy Strasbourgban, az egy negyedórával sem késleltette volna a terveim végrehajtását.

Az európai trónokon öt-hat uralkodócsalád osztozik, és fáj nekik azt látni, hogy jön egy korzikai, és felül az egyikre. Ezért aztán csak erővel tudom megőrizni a trónomat.

Három-négy hónapra előre szoktam tervezni, és mindig a legrosszabb lehetőséggel számolok.

A csaták hevében, a legnagyobb veszedelem idején, a tengeren, de még a sivatag közepén is mindig figyelem, hogyan alakul a párizsi közvélemény.

A háborúhoz szükséges dolgok között nincs olyan, amit ne lennék képes én magam is előállítani. Ha nincs senki, aki löport keverjen, én meg tudom csi-

nálni; ha ágyútalp kell, azt is megcsinálom. Ha ágyút kell önteni, ágyút öntök.

Az én legfőbb törvényem a költségvetés; ehhez kell alkalmazkodnom, mert a közigazgatás összes ágazata közül számomra a pénzügyek a legfontosabbak.

Amikor már nem akarok egy ügyel tovább foglalkozni, becsukom a fiókját, és kihúszom egy másik ügyét. A fiókok tartalma soha nem keveredik, nem zavarnak össze és nem is fárasztanak el. Amikor pedig aludni akarok, becsukom az összes fiókot, és már alszom is.

Az jutott feladatomból, hogy helyreállítsam a társadalmi rendet, és lemossam a nemzet becsületén esett foltot.

Legkedvesebb olvasmányaim a hadseregek helyzetéről és állapotáról szóló írások, szabad óráimban ezeket olvasom a legnagyobb élvezettel.

Nincs bennem semmi ambíció, vagy ha mégis, akkor az egy annyira velem született dolog, annyira része a létemnek, mint az ereimben folyó vér, vagy a levegő, amit beszívok.

Ahhoz, hogy valaki a Gárda tagja lehessen, négyszeres nemesség, vagyis négy, a csatatéren szerzett sebesülés szükséges. Soha nem fogom megengedni, hogy piperkőcök szolgáljanak a környezetemben. [...] Sze-

retem a veteránjaimat, mások nem részesülhetnek abban a megtiszteltetésben, hogy vigyázhatnak rám.

Nem tudok szépen írni, mert a gondolataim gyorsabban, mint a kezem.

Párizsban azt hiszik, hogy császár akarok lenni. Erről szó sincs. Az elmúlt három évben épp elég nagy dolgot vittem végbe konzulként. Meg kell tartani ezt a címet. Nem gondolom, hogy egy új birodalomhoz új cím kellene.

Most legalább látják, mire vagyunk képesek, és remélem, ezután békén hagynak minket. [...] Ezek az emberek fel akarták forgatni Franciaországot, és személyemben a Forradalmat akarták megölni. Meg kellett védenem a Forradalmat, és meg kellett bosszulnom. Most megmutattam, mire képes. Enghien herceg is az összeesküvők egyike volt. [...] Nem lehet visszaszerezni egy királyságot egy Londonból küldött, Lajos aláírású levéllel. De egy ilyen levél kompromittál egyes óvatlan embereket, akiket kénytelen vagyok megbüntetni, pedig igazából szánalmat érek irántuk. [Enghien herceg kivégzése után]

Maga csak egy szempontból látja a kérdést; nekem tíz szempontom van.

Furcsának találták, hogy bizonyos tisztségek betöltőit kegyelmes urakká tettem, például így kell megszólítani a Birodalom marsalljait is. Egy cso-

mó ember tiltakozott ez ellen, értelmetlennek és abszurdnak minősítették a dolgot. Őn is a tiltakozók között volt, Röederer úr, maga sem tételezte fel rólam, hogy tudom, mit csinállok. Pedig meg kéne értenie, miért csináltam kegyelmes urakat Franciaország marsalljaiból, azokból az emberekből, akik a leginkább ragaszkodnak a köztársasági alapelvekhez. Nos, azért, hogy biztosítsam a császárnak az Őfelsége titulust. Merthogy miután ők maguk ilyen kitüntető címeket kaptak, ők sem tagadhatták meg ezt tőlem.

A népemnek volt is, és lesz is majd boldogabb, ügyesebb, hatalmasabb uralkodója, de sosem volt és sosem lesz olyan, akinek a szíve úgy hevül Franciaorszáért, mint az enyém.

Ha a halál nem ragad el, mielőtt befejezhetném a munkámat, olyan emléket hagyok az utókorra, amely utódaimnak örök példaként szolgál majd.

Fiatalkoromban, tudatlan és becsvágyó lévén, forradalmár voltam.

Mindig szerettem kielemezni a dolgokat: a „miért” és a „hogyan” olyan hasznos kérdések, amelyeket nem tehetünk fel elégszer magunknak.

Ritkán kellett magamnak is kardot rántanom, mert a csatáimat nem a fegyvereimmel, hanem a szememmel nyertem meg.

A katonák egyfajta szabadkőműves rendet alkotnak. Összefűzi őket valami láthatatlan kapocs, ezért mindenütt felismerik egymást, keresik a többi katona társaságát, és jól megértik egymást. És én vagyok e rend páholyának a nagymestere.

Szigorúnak és ridegnek tartanak. Annál jobb; így nem kell ilyennek lennem.

A háború az én kezemben az anarchia ellenszere volt.

A nép mindeddig elkényeztetett, elébe ment a vágyaimnak, ahogy én is az övéinek.

Mindig is mondtam, hogy tíz évre van szükségem... még csak most kezdtem meg a munkát, még semmi nincs készen.

A nagyhatalmak nem ellenem, hanem a Forradalom ellen viselnek háborút. Soha nem láttak bennem mást, mint a Forradalom képviselőjét, a Forradalom fiát.

A diktatúrámnélkülözhetetlen volt, és ezt az is bizonyítja, hogy mindig több hatalmat kínáltak nekem, mint amennyit kértem.

Sokan erőszakosnak, despotának hisznek csak azért, mert határozott akaratom van. Pedig az Államtanácsban a törvények megvitatásakor mindig én voltam a legliberálisabb az egész gyűlekezetben.

A zsenik sorsa az, hogy meteorként eléve bevilágítsák századukat.

A koronát nem atyáim jogán kaptam, hanem a Nemzet akaratából, amely felajánlotta azt nekem.

Megvetem a hálátlanságot, ez az emberi szív legrútabb bűne.

Büszkébb vagyok arra, hogy Justinianus nyomdokaiba léptem, mint arra, hogy túlszárnyaltam Caesart.

Egy magasabb hatalom ösztökél engem egy számomra ismeretlen cél felé; amíg feladatokat nem teljesítem, sebezhetetlen, rendíthetetlen leszek, de ha már nem lesz szükség rám, egy légy ereje is elég lesz a megbuktatásomhoz.

Mindenekelőtt a nagyságot keresem, ami nagy, az mindig szép.

Túl későn születtem: már nem lehet semmi nagy dolgot véghezvinni... Igen, elismerem, hogy szép karriert, szép utat futottam be; mégis mekkora a különbség az ókorhoz képest! Vegyük például Nagy Sándort. Miután meghódította Ázsiát, Jupiter fiának nyilvánította magát [...], és ezt az egész keleti világ el is hitte neki. Nos, ha én kijelenteném, hogy az örökkévaló Isten fia vagyok, és elindulnék, hogy hálás köszönetet mondjak neki ezért, útközben minden kofa kifütyülne. A népek ma már túlsá-

gosan felvilágosultak; már nem lehet semmi nagy dolgot véghezvinni.

Tudom, mikor kell ledobnom az oroszlán bőré, hogy magamra öltsem a rókáét.

Mindent azoknak köszönhetek, akik megnyerték nekem a csatáimat. Nem hízelgőkre, hanem jó katonákra van szükségem.

A gondviselés eszköze vagyok; támogatni fog mindaddig, amíg beteljesítem a szándékait, aztán pedig eltör, mint egy poharat.

Egy olyan, negyvenmilliós lakosságú államot akarom létrehozni, amely egyesíti magában Spárta és Athén erényeit.

Ahhoz, hogy a dinasztiam fennmaradjon, még huszonöt évig kell élnem, és a fiamnak nagy emberré kell válnia.

A királyok környezetéből sosem hiányoznak az olyan emberek, akik mindenben hibát találnak. Én soha nem tűrtem a kritikát. Az orvostól is azt kéri, hogy szüntesse meg a lázat, és nem azt, hogy írjon egy szatírárt ellene.

Én mindig dolgozom, és sokat gondolkodom. Ha úgy tűnik, hogy mindig kész válaszom van mindenre, hogy mindig kész vagyok szembenézni mindennel,

ez azért van, mert mielőtt bármibe belefognék, hosszasan gondolkodom, megpróbálom előre látni, mi történhet. Nem valami segítő szellem súgja meg nekem titokban, hogy mit kell mondanom vagy tennem egy mindenki más számára váratlan helyzetben; ez a gondolkodás eredménye. Mindig dolgozom, még vacsora közben, még a színházban is; éjjel felébredek, hogy folytassam a munkát.

Az ember megállhat, ha felfelé tart, de ha az útja lefelé visz, akkor soha.

Legnagyobb sikereimet az emberek a szerencsének tulajdonították, és a kudarcaimat bizonyára a hibáimmal magyarázzák majd; de ha megírom a hadjárataim történetét, csodálkozva fogják látni, hogy gondolkodásom mindkét esetben és mindig összhangban állt a hadászati alapelvekkel.

Megvádolhatnak azzal, hogy vakmerő vagyok; de azzal soha, hogy lassú volnék.

Szeretem a hatalmat, de művészként szeretem azt. Úgy, ahogy egy zenész szereti a hegedűjét.

A fivéreim sokkal inkább királyként éltek, mint én. A királyságból nekik az élvezetek jutottak, míg nekem csak a fáradságos munka.

Az igazi dicsőség az, ha valaki felül tud emelkedni önmagán. Nekem, barátaim, remek állásom van:

császár vagyok. Élhetnék a fővárosomban, élvezve annak minden örömét... Nos, ehelyett háborút vívok Franciaország dicsőségéért, itt vagyok veletek a táborban és a harcokban; akárcsak titeket, engem is eltalálhat egy golyó... vagyis felülemelkedtem önmagamon.

Félek, nem leszek olyan szerencsés, hogy lekaszáljon egy golyó a csatamezőn; az ágyamban fogok meghalni.

A kormányzásom liberális volt, mert határozott és szigorú voltam. Mindenholnán kölcsönöztem eszközöket; nem érdekelt a színük, csak az, hogy illeszkedjenek a rendszerembe.

Egy franciát bottal nem lehet semmire kényszeríteni. Nem fogok átengedni semmit, egyetlen olyan falut sem, amely alkotmányosan Franciaországhoz tartozik. Egy olyan férfi, aki egyszerű közember léte re trónra jutott, aki húsz évet töltött el állandó ágyú-tűzben, az nem fél sem a golyóktól, sem a fenyegetésektől. Nem becsülöm sokra az életemet, mint ahogy másokét sem. Kész vagyok feláldozni azt.

Már 1813-tól világosan láttam, hogy közeleg a döntő óra. A csillagom fénye fakulni kezdett; éreztem, hogy kicsúszik kezemből a gyeplő, de nem tehettem semmit. Csak valami nagy vihar menthetett volna meg minket... Sorra jöttek az árulások; sokakon elhatalmasodott a fáradtság, a bizonytalanság; a tábor-

nokaim elpuhultak, ügyetlenekké, kétbalkezesekké váltak, ezért aztán a szerencse is elkerülte őket... Túl nagy megbecsüléssel, túl nagy vagyonnal halmoztam el őket. Belekóstoltak az élvezetekbe, és már csak pihenésre vágytak, ezt akarták bármi áron. Kihunyt bennük a szent tűz.

Ha negyven évig kormányozhattam volna Franciaországot, a valaha volt legszebb birodalomná tettem volna.

Az utókor és a Történelem nem azt fogja a szememre vetni, hogy túl gonosz, hanem talán azt, hogy túl jó voltam.

Micsoda regény volt az életem!

A HADVEZETÉSRŐL, A KATONÁKRÓL ÉS A HÁBORÚRÓL

Napóleon a történelem egyik legnagyobb hadvezére volt (több csatát vívott és nyert meg, mint az általa oly nagyra tartott ókori hadvezérek – Hannibál, Caesar és Nagy Sándor – együttvéve), aki elsősorban katonai sikereinek köszönhetően lett előbb Franciaország, majd egész Európa ura. Ő maga is tisztában volt azzal, hogy győzedelmesen megvívott csatái tették lehetővé felemelkedését, erre utal híres mondása, miszerint: A nemességem a montenottei csata napjától datálódik. Az itáliai hadsereg élére kevéssel korábban kinevezett Napóleon ebben az 1796. április 12-én megvívott ütközetben aratta első győzelmét az Itáliát akkor uraló osztrákok fölött – voltaképpen ezzel a csatával kezdődik a napóleoni korszak, melynek során Bonaparte seregei közel húsz éven át legyőzhetetlennek bizonyultak.

Egy rossz tábornok többet ér, mint két jó.

Meg tudunk lenni evés nélkül huszonnégy, vagy ha kell, akár harminchat órán át is, de három percre sem maradhatunk puskapor nélkül, és azok az ágyúk, amelyek három perc késéssel érkeznek meg, már nem érkeznek időben.

Jaj annak a tábornoknak, amelyik kész tervvel érkezik a csataterre.

Az angolokéval megegyező kaliberű ágyúkra van szükségünk, hogy ha már ott leszünk az országukban, használhassuk az ő ágyúgolyóikat.

Ha háborúzik, csinálja szigorúan és aktívan. Ez az egyetlen módja annak, hogy lerövidítse a háborút, s így kevesebb fájdalmat okozzon az emberiségnek.
[levél Hédouville tábornoknak]

Az altisztek ugyanabból a rétegből kerülnek ki, és ugyanabból az anyagból vannak gyúrva, mint a katonák, ezért, miközben az altiszt parancsol a katonáknak, rokonszenvez velük, képes meggyőzni őket, és olyan erkölcsi tekintéllyel bír előttük, ami nem pusztán engedelmességre készíteti, de lelkesíti is a katonákat. Az altiszt tudja, mit kell mondania az embereinek, és soha nem sérti meg őket, hiszen végső soron egyenrangúak. Miért a francia hadsereg lett a világ legfélelmetesebb hadereje? Azért, mert a francia tisztikar emigrált, és az altisztek léptek a helyükbe,

s később belőlük lettek Franciaország tábornokai és marsalljai.

A hadművészet lényege a jól átgondolt, nagyon körültekintő védekezés és a merész és gyors támadás.

Három dolgot véessen jól az eszébe: az erők összevonása, kezdeményezés és a dicső halált is vállaló elszántság. Ez a hadművészet három legfőbb alapelve, ezeknek köszönhetem, hogy a szerencse mindig melém állt. A halál semmiség, de legyőzötten, dicsőség nélkül élni, az olyan, mintha mindennap meghalna az ember. [Lauriston tábornoknak]

Miért tudtak a rómaiak oly nagy dolgokat végbe vinni? Azért, mert hat évet fordítottak egy katona kiképzésére. Így aztán egy háromezer fős légió felért harmincezer emberrel.

Háború idején mindig cipőkben mutatkozik hiány.

A hadművészet lényege a csapatok elhelyezésének mikéntje.

A háborúban az idővesztés jótételeztelen; a késlekedés igazolására felhozott indokok mindig alaptalanok, mert a hadműveletek kudarcát mindig a késlekedés okozza.

Egy szárnysegéd elveszítheti a nadrágját, de nincs joga elveszíteni a kardját és a gondjaira bízott leveleket.

A háborúhoz nem kell sok ész, csak pontosság, határozottság és egyszerűség.

Tábornok, mondja meg a főorvosnak és a sebésznek: nem tetszik nekem, hogy ilyen könnyen osztogatják az Európába való visszatérésre jogosító igazolásokat olyan egyéneknek, akiket csak a gyávaság, az állhatatlanság és a kötelességtudat hiánya készítet arra, hogy a hadjárat befejezése előtt elhagyják a hadsereget. [Egyiptom]

A győzelem önmagában semmi; tudni kell kihasználni a sikert.

A katonákat arra kell utasítani, hogy kíméljék meg az ellenség országát; ha feldűlják azt, magukat fosztják meg a szükséges forrásoktól.

Hosszú ideig kell háborúznia az embernek, hogy átlássa a háború lényegét. Sok támadó hadműveletet kell végrehajtania ahhoz, hogy megértse, milyen apró események vagy jelek lelkesítik fel vagy csüggesztik el a csapatokat, és döntenek el, hogy ilyen vagy olyan műveletet kell végrehajtani. A háborúban az emberek semmik; egyetlen emberen múlik minden.

Kezdeményezés, kezdeményezés, gyorsaság! [utasítás Masséna marsallnak]

A sebészek tapasztalatlansága több veszteséget okoz a hadseregnek, mint az ellenség tüzérsége.

Egy szeretett tábornok egyetlen gesztusa többet ér, mint a legszebb szónoklat.

A kimeríthetetlen gazdagságú, csodálatos Itália másodszor is vár minket. Mondja meg a katonáknak, hogy bátorságuk jutalmául az ország kincsei szolgálnak majd.

A csapatokat a fegyelem köti a zászlóhoz. A csaták tüzeiben a katonákat nem a dicsérő szavak teszik bátorrá; az öreg katonák meg se hallják ezeket, a fiatal katonák pedig megfélemedeznek róluk, amint az első ágyú eldördül.

Egy parancsnoknak szenvtelennek kell lennie; dicsérjék vagy átkozzák, ő megy a maga útján.

A győzelem legfőbb garanciája a fegyelem, illetve a fáradtság elviselésének képessége.

Az intelligencia többet ér, mint az erő; az erő önmagában, intelligencia nélkül, nem ér semmit. Hajdan, a hősi időkben a sereg legerősebb embere lett a tábornok; a modern időkben a legintelligensebb harcosé a tábornoki poszt.

Az olyan embernek, aki nem veszi figyelembe a katonák szükségleteit, soha nem szabad parancsnoki rangot kapnia.

Az a hadsereg, amely nem toboroz katonákat, végül kapitulációra kényszerül.

Katonák, nem szabad félni a haláltól. Ha nem félünk tőle, akkor átmegy az ellenség soraiba.

Amikor az ember a saját haderejéről beszél, el kell túloznia azt, kétszer vagy háromszor akkorának kell mondania a hadseregét, hogy félelmet ébresszen az ellenségben. Ezzel szemben, amikor az ellenséges erőről beszélünk, azokat fele- vagy harmadakkorának kell mondanunk.

Egy hadseregnek minden pillanatban készen kell állnia a tőle telhető legkeményebb ellenállásra.

A jó katona legfőbb erénye a fáradtság elviselésének képessége; a bátorság csak ez után következik.

Igencsak figyelemre méltó, hogy a Forradalom alatt hirtelen felbukkanó nagy tábornokok – Pichegru, Kléber, Masséna, Marceau, Desaix, Hoche stb. – csaknem mindegyike egyszerű katonaként kezdte.

Egy uralkodó hiába akarja, nem mindig kerülheti el a háborút. És amikor kénytelen háborút vívni, sietnie kell, hogy elsőként kardot rántva gyorsan támadjon, különben minden előny az agresszoré lesz.

A fosztogatás mindent tönkretesz, magát a fosztogató sereget is. A parasztok elmenekülnek, és ez kétszeresen is veszélyes, mert vagy megbékíthetetlen ellenséggé válnak, akik bosszúszomjasan csapnak le a magányos katonára, vagy az ellenséges hadsereg

sorait fogják erősíteni. A fosztogatás megnehezíti a háborúban oly szükséges friss információk megszerzését és a sereg élelmezését is.

Ha egy katonát ostromozással szégyenítenek meg, többé nemigen fogja érdekelni hazája dicsősége és becsülete.

A bátorság velünk született tulajdonság, ezt nem lehet megtanulni, ez az ember vérében van.

Minden ember közül a katona a leghálásabb a jótetéményekért.

Azt akarom, hogy a csapataim elsősorban mozgékonyak legyenek, hogy politikai terveim szerint képesek legyenek gyorsan átvonulni keletről nyugatra, vagy északról délre.

Ügyelni kell arra, hogy a tábornokok ne lopjanak. Ha önkényeskednek, ha zaklatják és kifosztják a polgárokat, végül fellázítják a vidéket.

Egy nemzet csak akkor lehet nagy, dicsőséges és erős, ha polgárai a sorozást nem kényszernek, hanem becsületbeli ügynek tekintik.

Az emberek csak a bajtársaik miatt válnak hőökké.

Szerencsések, akik a csatatéren halnak meg! Örökké élni fognak az utókor emlékezetében. Ők sosem

ébresztenek bennünk olyan együttérzést vagy szánalmat, mint a roskatag aggastyánok vagy a súlyos betegségekkel küszködő vénemberek.

Ahhoz, hogy a hadsereget megóvjuk a vereségektől, a nagy veszteségektől és a szégyentől, szükség van a katonai fegyelem szigorú szabályaira. A hadseregnek a szégyent még a halálnál is szörnyűbb csapásnak kell tartania. A nemzet könnyen talál magának új katonákat, sokkal nehezebb visszaszereznie a becsületét.

A háborúhoz keménység, elszántság és állhatatosság szükséges. Ugyanez igaz a békére is.

Ugyanúgy, mint a mechanikában, a háborúban is fontos tényező az idő, amikor súlyról és erőről van szó.

Az embereket csak a képzeletüket megragadva lehet irányítani; az ember képzelet nélkül csak egy állat. Napi öt sous-ért vagy egy hitvány kitüntetésért senki nem öletné meg magát; az emberek lelkéhez kell szólni, csak így lehet felvillanyozni őket.

Egy főparancsnok legfőbb erénye az, ha képes pontosan látni, és hideg fejjel mérlegelni a dolgokat, ha soha nem ragadja el a hév, ha nem hagyja elvakítani vagy megrészesgíteni magát a jó vagy rossz hírektől.

A stratégia a tér és az idő kihasználásának tudománya. Én a magam részéről fukarabb vagyok az idővel,

mint a térrel. A teret bármikor visszanyerhetjük, az elvesztegetett időt azonban soha.

Az ókor minden nagy hadvezére és azok, akik később hozzájuk méltónak bizonyultak, csak azért tudtak nagy dolgokat véghezvinni, mert tiszteletben tartották a hadművészet szabályait és alapelveit.

Egy hadsereg vezér nélkül semmit nem ér.

Ne felejtsek el, hogy Franciaországnak sok adót kell beszélnie. Az országnak fenn kell tartania egy hadiflottát, nem mondom, hogy ugyanakkorát, mint Angliáé, de legalább olyan erőset, hogy meg tudjuk védeni magunkat az angolokkal szemben, és fenn kell tartanunk egy nagy szárazföldi sereget, a legnagyobb Európában. [...] Miért a miénk Európa legjobb hadserege? Nemcsak azért, mert nekünk vannak a legjobb katonáink, hanem azért is, mert a mieink ruházata és ellátása a legjobb.

A háborúban a zseni legnagyobb fegyverténye a kiszámított merészség.

Nagy válságok idején nincs helye a habozásnak: a habozás gyakran az illető halálát jelenti, és soha nem ment meg senkit. Angliai I. Károly harcolhatott és győzhetett volna; ám habozott, s ezért elveszett. A habozás az ítélőképesség és a zsenialitás hiánya. Caesar is habozott, mielőtt átlépte volna a Rubicont: azon a napon nem volt önmaga. Az egyik legna-

gyobb katonai erény az, ha az ember soha nem habozik, amikor cselekednie kell.

Mióta a kormány élén vagyok, minden tengeri expedíció, amire vállalkoztunk, kudarcot vallott, mert az admirálisok azt hiszik – és nem tudom, ezt honnan veszik –, hogy minden kockázatvállalás nélkül is lehet háborúzni.

Minél jobb a gyalogság, annál inkább meg kell támogatni egy jó tüzéséggel.

A legjobb katona nem az, aki bátran harcol, hanem aki kitartóan menetel.

A negyven-ötvenezer fős gárdámmal képes volnék átvonulni egész Európán. Egyszer talán ismét lesz egy olyan hadsereg, amely felér az én itáliai vagy austerlitzi seregemmel, de ezeknél jobb biztosan nem lesz soha.

A hadtudomány lényege, hogy először kiszámítsunk minden esélyt, aztán pontosan, majdnem matematikailag meghatározzuk a véletlennek jutó hányadot. Ez utóbbinál nem szabad tévedni, mert egyetlen tizednyi eltérés mindent megváltoztathat.

Háborúban a gyorsaság fél siker.

Bárki meg tud tervezni egy hadjáratot, de kevesen képesek megvívni egy háborút, mert csak az igazán

tehetséges hadvezérek képesek alkalmazkodni a körülményekhez és az eseményekhez. Ezért van az, hogy a legjobb stratégiák gyakran rossz tábornokok voltak.

A katonai műveletek irányítása a tábornok munkájának csak egy része; az utánpótlási vonalak megteremtése és biztosítása a legfontosabb feladatok egyike.

Semmi nem növeli meg úgy egy zászlóalj erejét, mint a siker.

Egy hajóhad főparancsnokának másféle erényekkel kell rendelkeznie, mint egy szárazföldi sereg főparancsnokának. Egy szárazföldi haderő irányítására születni kell, míg a flotta irányításához szükséges tudást csak a kellő tapasztalat adhatja meg.

Amikor haditanácsot tart az ember, többnyire az történik, ami a korábbi évszázadokban is történt: végül a legóvatosabb, a legkishitűbb tervet fogadják el, ami egy háborúban mindig a legrosszabb döntés. Egy tábornok igazi bölcsessége az elszántság.

Háborús időkben egy nagy katasztróféért mindig felelős valaki.

Egy csatának nincs természetes menete. Minden, amit ezzel kapcsolatban tanácsolnának, többet ártna, mint használna.

A háború véletlenek sorozatából áll. És bár egy parancsnoknak követnie kell az általános hadászati alapelveket, mindig figyelnie kell arra, hogyan fordíthatja a maga javára ezeket a véletleneket. Az átlagember szerencsének nevezné ezt, pedig ez a zseniális hadvezér legfőbb erénye.

Aki nem lát tisztán egy csatamezőn, sok emberét áldozza fel feleslegesen.

Háborúban az elmélet csak arra jó, hogy valami általános keretet adjon, de az elméleti szabályok pontos betartása veszélyes volna; ezek csak azok a tengelyek, amelyek segítségével megrajzolunk egy görbét.

Egy támadó hadművelet előestéjén soha nem szabad megosztani egy hadsereget; a helyzet egyik pillanatról a másikra megváltozhat, és egyetlen hadosztály dönthet a csata sorsáról.

A modern csapatoknak sincs szükségük több kenyérre és kétszersültre, mint hajdan a rómaiaknak: adjanak nekik a menetelések idején lisztet vagy rizst vagy főzeléket, és nem fognak szenvedni. Hiba azt feltételezni, hogy a régi nagy hadvezérek nem fordítottak kellő figyelmet az ellátmányra; Caesar *Feljegyzéseiben* látjuk, hogy mennyire foglalkoztatta őt ez a fontos kérdés több hadjárata során is.

Vegyék leltárba Bécs összes olyan pincéjének készletét, amely valamelyik herceg vagy nagyúr vagy va-

lamey kolostor tulajdonában van; ezekből fogjuk biztosítani a hadsereg ellátását, hogy ne kelljen a polgárok és a kisbirtokosok pincéihez nyúlni.

A háborúban a legfontosabb dolog az egységes vezetés. Soha nem szabad két hadseregnek tevékenykednie ugyanazon a műveleti területen.

Sokszor beigazolódtott háborús tétel, hogy nem szabad azt tenni, amit az ellenség akar, és éppen azért, mert az ellenség ezt szeretné; következésképpen el kell kerülni azt a csatateret, amit az ellenség előre feltérképezett és jól ismer; még inkább el kell kerülni azt a csatateret, amit megerősített, és ahol elszáncolta magát. Ebből az alapelvből következik az is, hogy soha nem szabad szemből mégtámadni egy olyan hadállást, amit meg is lehet kerülni.

Háború idején úgy kell írni, hogy ne adjunk okot az aggodalomra, mert a riasztó szavak elcsüggesztik a lelket, és elveszik a bátorságot.

Háborúban a siker annyira pillanatokon múlhat, hogy például a fényes győzelemmel végződött austerlitz csatát elvesztettem volna, ha hat órával korábban indítom meg a támadást.

Azokat a tábornokokat, akik friss csapatokat akarnak megőrizni a csata másnapjára, majdnem mindig legyőzik. Ha szükséges, az utolsó embert is be kell

vetni, mert egy teljes diadal másnapján már semmi akadály nem lesz előttünk.

Egy csatában éppúgy, mint egy ostromnál, a lényeg az, hogy nagy tűzerőt koncentráljunk egy adott pontra. Miután az ütközet megkezdődött, az, akiben megvan az ügyesség, hogy gyorsan és az ellenséget meglepve nagy tűzértséget vessen be váratlanul egy adott helyen, biztos lehet a győzelemben.

A háború egy komoly játék, amelyben az ember kockára teszi a hírnevét, a csapatait és az országát. Egy értelmes embernek éreznie és tudnia kell, hogy alkalmas-e vagy sem erre a mesterségre.

Egy hadvezérnek egyszerre kell határozottnak és okosnak lennie. Akik nagyon okosak, de nem elég határozottak, alkalmatlanok erre a hivatásra; olyanok ők, mint az a hajó, amelynek túl nagy a vitorlázata a tőkésúlyához képest. Szerencsésebb, ha az illető kevésbé okos, de kellőképpen elszánt. Azok, akik közepesen okosak és ugyanennyire határozottak, gyakran megállják a helyüket a csatateren; és ott vannak azok a nagy hadvezérek, akik nagyon okosak és igazán határozottak voltak: Caesar, Hannibál, Turenne, Savoyai Jenő herceg, Nagy Frigyes.

A csatába bocsátkozó tábornoknak mindenekelőtt a hadsereg dicsőségét és becsületét kell szem előtt tartania: a siker és a katonák megóvása csak másodlagos

szempont. A siker kulcsa a tábornok merészsege és állhatatossága, és egyben ez a katonák megóvásának záloga is.

Aki úgy ad ki egy parancsot, hogy nem méri fel annak következményeit, nem méltó a posztjára.

Kevés kivételtől eltekintve mindig a nagyobb hadsereg lesz a győzelem. A hadművészet lényege tehát az, hogy túlerőben legyünk azon a ponton, ahol megvívjuk a csatát. Ha a serege kisebb, mint az ellenségé, ne hagyja, hogy az ellenség összevonja az erőit; gyorsan csapjon le az előzőleg ügyesen elszigetelt seregrészekre, manőverezzen úgy a csapataival, hogy mindig az egész seregével támadhasson meg egy-egy seregrészt. Így mindig túlerőben lesz a csatatéren még akkor is, ha a hadserege csak feleakkora, mint az ellenségé.

A háború természetes állapot.

Egy hadjárat kezdetén alaposan meg kell gondolni, hogy belevágjunk-e vagy sem; de ha egyszer megindítottuk az offenzívát, a végsőkéig folytatnunk kell. Mert bármilyen ügyesen manőverezünk is egy visszavonulás során, a meghátrálás mindig meggyengíti a hadsereg morálját, és a siker reményéről lemondva átengedjük azt az ellenségnek. A visszavonulások egyébként is mindig nagyobb embervesztéssel járnak, mint a legvéresebb offenzívák; ráadásul egy

csatában az ellenség körülbelül ugyanannyi embert veszít, mint mi, míg visszavonuláskor csak nekünk vannak veszteségeink.

Egy főparancsnok soha nem hagyhatja pihenni sem a győztes, sem a megvert katonákat.

A háborúban nincs fontosabb, mint a vezetés egységessége. Ezért amikor csak egyetlen hatalom ellen viselünk hadat, csak egy hadsereg van szükség, amely egyetlen vonalon mozog, és egyetlen parancsnok irányítja.

Háromezer tengerészre van szükségem; tengerészekre, nem rakodómunkásokra, tengerészekre, nem hajósainokra, tengerészekre, nem a Ferraille rakparti csőcselékre.

A háborúban éppúgy, mint a politikában, az elszalasztott lehetőség soha nem adatik meg újra.

Egy főparancsnok napjában tízszer tegye fel magának a kérdést: mit tennék, ha az ellenséges sereg hirtelen feltűnne előttem, a jobbomon vagy a balomon? És ha ez a kérdés zavarba hozza, akkor valamit nem jól csinált, akkor rosszul sorakoztatta fel a seregét, és azonnal orvosolnia kell a hibát.

Mondd el nekem, mennyire engedelmeskednek neked, s én megmondom, hogyan parancsolsz.

A háborúban az ember csak a saját gondjait látja, az ellenségét nem; magabiztosnak kell tehát mutatnia magát.

A haditervek folyton változnak a körülményektől, a főparancsnok ügyességétől, a csapatok minőségétől és a földrajzi adottságoktól függően. Kétféle haditerv van: a jók és a rosszak. A jó haditervek olykor kudarchoz vezetnek bizonyos váratlan körülmények miatt, a rosszak pedig – a szerencse szeszélyének köszönhetően – néha beválnak.

A legnagyobb veszély a győzelem pillanatában leselkedik az emberre.

Ha az ostromlottak elszántan kitartanak, méltányos ár szabad elvonulást biztosítani a helyőrségnek egy erőd kulcsaiért cserébe. Mindig előnyösebb elfogadni egy addig keményen ellenálló helyőrség tisztes kapitulációját, mint megkockáztatni egy újabb rohamot.

A katonai szerződések megszegése azt jelentené, hogy lemondunk minden civilizációról, hogy olyanokká leszünk, mint a sivatagi beduinok.

Az elkerülhetetlen háborúk mindig igazságosak.

Azt mondják, ahhoz, hogy az ember parancsolni tudjon, tudnia kell engedelmeskedni. Én azonban úgy vélem, hogy abból, aki negyven éven át mást sem

tett, csak engedelmeskedett, már soha nem lesz jó parancsnok.

Mi lehetne népibb egy hadseregénél?

A főparancsnokok saját tapasztalataik vagy saját elképzeléseik alapján irányítják csapataikat. A taktika, az újdonságok, a hadmérnöki vagy a tüzéri ismeretek nagyjából éppúgy megtanulhatók a kézikönyvekből, mint a geometria. De a háborúzás legmagasabb szintű tudományát csak a tapasztalat és a nagy hadvezérek háborúinak és csatáinak tanulmányozása révén sajátíthatja el az ember. Meg lehet-e tanulni egy nyelvtankönyvből, hogyan kell megírni az *Iliász* egy énekét vagy egy Corneille-drámát?

Isten mindig az erősebb zászlóaljak oldalán áll.

Egy csata sorsát egyetlen pillanat, egyetlen ötlet dönti el. Az ember különböző elképzelésekkel érkezik a csataterre, aztán megkezdődik a küzdelem, egy ideig folyik a harc, majd eljön a döntő pillanat, amikor egyetlen szikrányi morális fölény, egy aprócska tartalék bevetése mindent eldönt.

Csak akkor szabad vállalni a csatát, ha legalább hatvanszázaléknyi esélyünk van a győzelemre.

A háborúban csak pontos számításokkal lehet bármit is elérni; amit nem gondolunk végig a legapróbb részletekig, az nem fog eredményre vezetni.

Ha ellenségünknek nagyobb a hadereje, mint a miénk, akkor arra kell törekednünk, hogy erőink koncentrálása révén mindig túlerőben legyünk azon a ponton, amit megtámadunk, vagy amit védelmezzünk – ám ez a művészet nem tanulható meg a hadászati szakkönyvekből.

A legkényesebb katonai művelet a védekezésből a támadásba való átmenet.

Vannak esetek, amikor embereket kell feláldozni egy még nagyobb véráldozat elkerülésre érdekében.

A nagy csaták megnyerésének titka az arcvonal kellő időben történő kiszélesítése vagy szűkítése.

A háborúban a siker háromnegyed részben a katonák harci szellemén múlik, az erőviszonyok csak negyed részben számítanak.

A háborúban egyszerű és pontos elképzelésekre van szükség.

Valójában nincs senki, aki a helyembe léphetne, sem itt, sem a sereg élén. Olyan boldog lennék, ha a tábornokaimra bízhatnám a háborúskodást. De túlságosan hozzászoktattam őket ahhoz, hogy nekik csak engedelmeskedniük kell; egy sem akad köztük, aki tudna parancsolni a többieknek, és mindegyikük csak nekem engedelmeskedik.

A háborúzás különleges művészet. Hatvan csatát vívtam meg. Nos, ezek során nem tanultam semmit, amit ne tudtam volna már az elsőnél.

A KORMÁNYZÁSRÓL

A Franciaországot 1800-tól (első) konzulként, majd 1804-től császárként kormányzó Napóleonnak köszönhető számos kiemelkedően fontos; ma is működő francia intézmény – például a Nemzeti Bank, a Tőzsde, a Legfelsőbb Semmtőszék, az Államtanács, a Saint-Cyr Katonai Akadémia – megszületése. Napoleon közigazgatási, oktatási és jogi reformok egész sorát vezette be, megteremtve ezzel a modern Franciaországot. Véget vetett a népének oly sok szenvedést okozó polgárháborúnak, megszilárdította a belbiztonságot, gyárak alapításával, utak, hidak és hajózható csatornák építésével fellendítette az ipart és a kereskedelmet – hogy aztán az ennek köszönhetően megnövekedett állami jövedelmek jelentős részét kevésbé produktív háborús célokra fordítsa.

A kormányzás szolgálat.

A tömegek érdekében kell kormányozni, mit sem törődve azzal, hogy ez tetszik-e X úrnak vagy Y polgárúrnak. Ha az ember azon igyekszik, hogy kíméljen minden pártot, abszurd egyensúlyozásra kényszerül, s végül elégedetlenné tesz mindenkit, akinek van egy kis jogérzéke.

Minden, amit a nép nélkül tesznek, illegitim.

Egy uralkodónak vagy egy miniszterelnöknek szeretnie kell a dicsőséget. Egyesek azt állítják, hogy ez nem szükséges, ám ezek az emberek úgy beszélnek, mint az a róka, amelyiknek levágták a farkát.

Az embereket a ma kantárszárán kell vezetni, és nem azon, amelyen hajdan vezették őket.

A gyengeség polgárháborúkhöz vezet, az erő biztosítja az állam jólétét és stabilitását.

Mit ér a népszerűség, a jószágosság? Ki volt népszerűbb és jószágosabb, mint a szerencsétlen XVI. Lajos? És mégis, milyen sorsra jutott? Elpusztult. Valójában méltósággal kell szolgálni a népet, és nem azzal kell foglalkozni, hogy a tetszését kivívjuk magunknak. A népet úgy lehet megnyerni, ha jót teszünk vele. Semmi nem olyan veszélyes, mint hízelegni neki: mert ha aztán később nem kapja meg, amit akar, felbőszül, mert úgy gondolja, szőszegés történt; és ha

ilyenkor ellenállnak neki, becsapottnak érzi magát, és fellobban benne a gyűlölet. Kétségtelen, hogy az uralkodó legfőbb feladata, hogy azt tegye, amit a nép akar, csak hogy a nép szinte soha nem azt akarja, amit mond: a nép akaratát és szükségleteit nem a nép szájáról kell leolvasni; annak ott kell lakoznia az uralkodó szívében.

Nem azért vettem a kezembe Hollandia kormányzását, hogy konzultáljak Amszterdam lakosságával, és azt tegyem, amit az ottaniak akarnak.

Az alkotmányos berendezkedésű államokban nincs lendület, mert ott túl sok minden korlátozza a kormány tevékenységét.

Egy kormányzat számára a pontosan vezetett könyvelés szent dolog.

Egy állam nem lehet politikailag stabil, ha nincs az országban egy szilárd alapelveket követő tanári testület. Amíg az emberek nem tanulják meg már gyermekkoruktól fogva, hogy republikánusnak vagy monarchistának, katolikusnak vagy vallástalannak kell lenniük, addig az állam nem lesz képes nemzetté összefogni a népet. Ez esetben az állam bizonytalan alapokon fog nyugodni, és állandóan ki lesz téve a rendzavarásnak és a változásoknak.

A jó mezőgazdaságra alapozott pénzügyi politika soha nem vall kudarcot.

Mit papolnak nekem a jóságról, az elvont igazságról, a természet törvényeiről? Az első törvény a szükség; az első igazság a közös.

Nem félek példákat és szabályokat keresni az elmúlt időkben. Megőrzöm a Forradalom során létrejött hasznos újdonságokat, de nem mondom le azokról a jó intézményekről, amelyeket hiba volt felszámolni.

A kormánynak nem a kicsiket, hanem a nagyokat kell szemmel tartania; minden figyelmének ez utóbbiakra kell irányulnia. A nagyok, ha nem tartják féken őket, pillanatok alatt az uralkodó fejére nőnek. Miért kell ennyire vigyázni a gazdagokkal? A gazdagok élvezik a társadalom minden előnyét; a vagyonuk túlságosan is védelmezi őket. Egy kormány ereje és jövője, egy trón hatalma a kicsiken alapul, és a trónt fenyegető minden veszély a nagyoktól ered. Uralkodók, védelmezzétek tehát a kicsiket, ha azt akarjátok, hogy adott esetben ők is megvédjenek titeket.

A nagy bíróságok elnökei csak kiváló emberek lehetnek; a posztal járó nagy hatalom és tekintély segít eloszlatni azt az elvi ellenszenvet, amely egyes országokban a jómódú embereket távol tartja a tisztiségektől, és így a kormányzás feladata a hülyékre és a cselszövőkre marad.

Egyedülálló férfi vagy nő ne fogadhasson örökbe gyereket. Az örökbefogadás akkor elfogadható, ha az örökbefogadott gyermek egy családba kerül. Kü-

lönben a gyerek úgy nőne fel, mint egy fattyú. Csökkenne a házasságok száma, és ezáltal a lakosság lélekszáma is. Miért házasodnának az emberek, ha úgy is lehetne gyermekük, hogy ehhez nem kell vállalniuk a házassággal járó terheket?

A közigazgatásban még nagyobb határozottságra van szükség, mint a háborúban.

Az a dolgom, hogy folyton meghallgassak mindenkit, aki azzal jön hozzám: mindenki eltitkolja az igazságot ön elől; csak nekem van elég bátorságom ahhoz, hogy elmondjam önnek az igazságot. És aztán nagy bátran mondanak nekem valami kemény dolgot, aminek nincs semmi értelme.

Metafizikával nem lehet kormányozni, csak az évszázadok felhalmozott tapasztalatával.

Azt kívánom, hogy létesüljön egy olyan oktatási intézmény, amely tanárokat, rektorokat és tanfelügyelőket képez, és feléleszti bennük a versenyszellemet. Azoknak a fiatal embereknek, akik a közoktatásnak szentelik magukat, biztosítani kell a lehetőséget, hogy fokról fokra feljebb lépjenek a ranglétrán, és elérhessék akár a legmagasabb állami posztokat is.

Azt hallottam, hogy a párizsi gimnáziumokban nagyon rossz a koszt... Látogasson el előzetes bejelentés nélkül az egyik gimnáziumba, és győződjön meg arról, hogy igaz-e a hír.

A kormányzásnak folytonos erődemonstrációnak kell lennie.

Előre kell látni mindent, hogy később ne kelljen büntetnünk.

Még egyszer mondom, nem akarok cenzúrát, mert minden könyvkereskedő felelős azokért a művekért, amiket árul, és mert én nem akarok felelős lenni mindazokért az ostobaságokért, amiket kinyomtatnak, és nem akarom, hogy egy minisztériumi alkalmazott zsarnokoskodjon a szellem felett, és lenyesse a zsenik szárnyait.

Amikor elfoglaltam a helyem a kormány élén, a saját fejem után mentem, és elég jól boldogultam. A bajok akkor kezdődtek, amikor kezdtem figyelembe venni a tanácsosaim véleményét.

Ilyen rendkívüli eseményekkel teli tíz év után Franciaország kormányzása bizony nehéz feladat.

Egy nemzetet nem lehet félintézkedésekkel kormányozni; erőre, következetességre és egységre van szükség a kormányzati tettekben.

Egy államban semmi nem működik magától; minden hónapban átnézem az általam kiadott utasításokat, és beszámolót kérek arról, hogyan halad a végrehajtásuk... Különben a miniszterek elbóbiskolnak, és hagynak mindent feledésbe merülni.

Az ellensúlyokkal korlátozott kormányzat csak békeidőben működik jól.

A rendőrminiszter figyelmeztesse az összes újságíró: tartózkodniuk kell attól, hogy bármit is írjanak a lapjaikban a szárazföldi vagy a tengeri haderőinkről.

Azok az államok, amelyeket nők kormányoznak, bukásra vannak ítélve. Franciaország romlását a királyné okozta... Nézzék meg Spanyolországot, ott is a királyné kormányoz. Nekem elég volna annyi, hogy a feleségem akar valamit, és biztosan az ellenkezőjét tenném...

Nem szabad egyszerűen csak a régi dolgokat másolni, s úgy tenni, mintha lehetetlen volna valami jobbat kitalálni.

Az összes közintézmény közül az iskola a legfontosabb. Minden ezen múlik, a jelen és a jövő is.

Lassúnak kell lenni egy kérdés megtárgyalásakor, és gyorsnak a döntés végrehajtásakor.

Mind közül az önkényuralmi rendszer a legjobb és a legstabilabb, ha az élén egy bölcs, felvilágosult és határozott király áll, és ő maga irányítja az országot.

A korlátlan hatalom nem kényszerül arra, hogy hazudjon; csak hallgat. A felelős kormányzat, amely köteles beszélni, titkolózik és szemérmetlenül hazudozik.

Mindaddig nem tekinthetem stabilnak a Köztársaságot, amíg nincs hárommillió puskánk a fegyverraktárakban.

A kereskedelem csak a bizalom légkörében működhet; ám ahol a kormány gyenge, ott nincs bizalom; olyan országban, ahol pártütő csoportok léteznek, nem lehet bizalomról beszélni.

A nemesi rang örökletessége elejét veszi a nemesek és polgárok vetélkedésének.

Bármely országban, ha elfoglaljuk a legnagyobb városokat, könnyen kézben tarthatjuk azokat a püspökök, a városi főtisztviselők és a nagybirtokosok révén, akiknek érdekük, hogy ők maguk tartsák fenn a rendet a városukban.

Hogy igazságosnak tartsák az embert, nem elég jól cselekedni, az is szükséges, hogy akiket kormányzunk, meg is legyenek győződve erről, és ez csak akkor lehetséges, ha meghallgatjuk őket.

Még a szigorú büntetések is emberségesek, ha azokkal újabb lázadásokat akadályozunk meg.

A társadalmi rendet csak a törvények betartásával lehet biztosítani. Az én uralmam alatt a törvények soha senkinek nem fognak büntetlenséget garantálni.

Ahhoz, hogy Párizst szebbé tegyük, többet kell rombolnunk, mint építenünk.

A mezőgazdaság a Birodalom lelke és legfőbb alapja.

A külföldi hatalmakkal való békét a hadseregnek kell biztosítania, az állampolgáraink közötti békét pedig az igazságszolgáltatásnak.

Nem akarok gyáva embereket látni – még a bíróságokon sem, és még kevésbé az Államtanácsban.

Olyan politikát kell folytatnom, ami megfelel a nép elvárásainak. Az arányos képviseleti rendszer ezt szolgálja. Azzal, hogy kielégítem a nép igényeit, ráijesztek az arisztokrátákra. Biztosítván nekik a hatalom látszatát, arra kényszerítem őket, hogy felsorakozzanak mögém, hogy megvédjem őket, hogy valóban legyen némi hatalmuk. Hagyom, hogy a nép fenyegetse az arisztokratákat, mert így ezeknek szükségük lesz rám. Magas tisztségekbe helyezem őket, kapnak majd kitüntetések, de tőlem függenek majd. [a svájci választási rendszer átalakítása kapcsán]

Ostobaság kitüntetést adni vagyontalan embereknek. Ha Becsületrendet adok egy olyan férfinak, akinek nincs évi 60 ezer franknyi jövedelme, kénytelen vagyok jelentős életjáradékot is adományozni neki. Mire jó kitüntetni olyan embereket, akiknek nincs meg a rangjukhoz méltó jövedelmük?

Azt kívánom, hogy mindent szabadon kinyomtat hassanak, kivéve az obszcén műveket és azokat, amelyek megzavarhatják az állam nyugalmát. Az összes többi esetben a cenzúrának nincs semmi dolga.

Egy kormányzat érzékenysége a kormány gyengeségéről árulkodik.

A megfelelő mértékű javadalmazás a megbecsülés jele, míg a túl nagy javadalmazás megrontja a tisztviselőket.

A szigorúság több hibát akadályoz meg, mint amennyit meg kell torolnia.

Nem is annyira a hibákat, mint inkább a következetlenséget kell elkerülni; ez utóbbi az, ami a legjobban rombolja a tekintélyt.

A sok „de” és „ha” sosem segíti egy rendszer felépítését.

Mindig fenn kell tartanunk magunknak a jogot arra, hogy másnap már nevéssünk az előző napi elképzeléseinken.

Csak a már komoly karriert befutott emberekből lesz jó tanácsadó. Ezért is helyezem hol ide, hol oda a tanácsosaimat, mielőtt végleg magam mellé veszem őket. Így megismernek sok különböző véleményt, mielőtt meghallgatnám az övéket.

Egy államférfinak a fejében kell hordania a szívét.

Az alapelvek bizonytalansága ugyanúgy megbénítja a kormányzatot, ahogy a parafzis megbénítja a végtagokat.

A tévesen „kiegyensúlyozottnak” nevezett kormányzás soha nem más, mint a legrövidebb út az anarchiához.

Tudja, hogyan orvosolhatnánk ezt a problémát? Mondja el! Nem tudja? Akkor hallgasson!

Az alárendeltjeink csak akkor nyújtanak nekünk valódi segítséget, ha tudják, hogy igazán elszántak vagyunk.

Minden francia polgár panaszt tehet nálam bárki ellen.

Semmi nem kötelez minket arra, hogy a lakosság egészéből válasszunk esküdteket a bíróságokra. Miért kéne tudatlan alakokat keverni a művelt emberek közé?

Az igazságügyi főtisztviselők túlságosan szét vannak szórva az országban; nem ismerem a provence-i vagy a languedoci büntetőbíróság elnökét, ők sem ismernek engem, így aztán nem sok hatalmam van fölötük. Ellenben ha volna harminc bírám Párizsban, jól ismerném, és a jellemüktől függően delegálnám őket

ide vagy oda... Ők bátrabban ítélnének az adott helyen, mint a jelenlegi bírák, akik, helybeliek lévén, nem mernek kellő szigort mutatni.

Nem szabad üldözni és büntetni az ártalmatlan emberi gyarlóságokat.

Nem tapasztaljuk-e azt, hogy még a Legfelsőbb Semmitűszék bírái is gyakran együtt vacsoráznak az ügyvédekkel, és rendszeresen érintkeznek velük? Ez rombolja a bíróság tekintélyét, és megkérdőjelezi morális függetlenségét. Egy, az országot járó, delegált bírót, miután megérkezik oda, ahol bíraskodnia kell, nem lehet ilyen könnyen befolyásolni, még kevésbé megfélemlíteni. A prefektúra épületében kap egy kis lakást, tilos bárhol máshol laknia, és nem fogadhat el vacsorameghívást senkitől.

A jó politika titka az, ha elhitejtük a népekkel, hogy szabadok; a jó kormányzása pedig az, ha azt a fajta boldogságot adjuk meg nekik, amit kívánnak.

Könnyebb az embereket a bűneik, mint az erényeik által kormányozni.

A politikai válságok idején nincs rosszabb a tévképzeteket megszállottan képviselő becsületes embernél.

Ha a nép észreveszi, hogy a tetszését keressük ahelyett, hogy azt tennénk, ami számára hasznos, ön-

magát hiszi majd uralkodónak, és nem fogja tisztelni a kormányon lévőket.

A bűnösökkel szembeni elnéző magatartás mindig cinkosságot jelent.

Attól az embertől, akit már nem tudunk kellőképpen jutalmazni, meg kell szabadulni.

Nem szabad, hogy egy államfő egyben egy párt vezetője is legyen.

A túl erős kormánynak lehetnek hátrányai, ám a gyenge kormánynak még több hátránya van. A kormányzat mindennap kénytelen áthágni a törvényeket; nem tehet mást, enélkül lehetetlen volna előre lépni.

Az államügyekre és vezetésre termett férfi nincs tekintettel az emberekre; csak a dolgokat látja, azok súlyát és következményeit.

Rossz véleménnyel vagyok azokról a kormányokról, amelyeknek minden rendelete egyazon stílusban íródik. Az a helyes, ha minden rendeleten érződik az adott szakember stílusa és jelleme.

Az állam jobban jár, ha középserű, de a posztjukon hosszú ideig megmaradó miniszterei vannak, mint ha kiváló képességekkel megáldott, ám gyakran cserélődő miniszterek szolgálják.

A rendőrség akkor működik jól, ha nem látja meg azt, amit felesleges meglátnia.

A kormányzás művészete abban áll, hogy nem hagyjuk megöregedni a munkatársainkat.

Nem szükséges elárulni rögtön a cselekvés pillanatában, hogy mit szándékozunk tenni.

Franciaországban vissza kellett állítanom a nemesi címeiket, mert itt sok ember kitüntette magát a legkülönfélébb területeken... Azt majmolni Nápolyban, amit én Franciaországban csináltam, nem volna helyénvaló. [Murat-nak, a nápolyi királynak]

A TÖRVÉNYHOZÁSRÓL

Dicsőségem nem a győzelmeimben, hanem a törvénykönyvemben van – mondta egykor Napóleon, s kijelentésével már csak azért is egyet kell értenünk, mert Napóleon polgári törvénykönyve a korabeli Európa legmodernebb jogi kódexe volt, és óriási hatást gyakorolt az egész európai jogrendre és a későbbi jogalkotásra. Az 1804-ben hatályba lépő Code Civil minőségét és modernségét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy rendelkezéseinek döntő többsége – helyenkénti módosításokkal bár, de – ma is érvényben van Franciaországban.

Az alkotmánynak rövidnek és homályosnak kell lennie. Úgy kell összeállítani, hogy ne zavarhassa a kormány tevékenységét.

Ne feledjék, hogy a törvények erő nélkül semmit nem érnek.

A törvényhozó testületet olyan embereknek kell alkotniuk, akik hivatali idejük lejárta után meg tudnak élni a vagyonukból anélkül, hogy valamilyen újabb tisztséget kapnának. Jelenleg minden évben van hatvan távozó törvényhozó, akikkel nem tudunk mit kezdeni; és azok, akiknek nem jut valamilyen új tisztség, elégedetlenségükkel fogják fertőzni a megyéjüket.

Oly sok a törvény, hogy bárki akasztófára kerülhet.

Megkaptam az ügyvédekre vonatkozó rendelet tervezetét. Ebben nincs semmi, ami lehetőséget adna a legfőbb bírónak arra, hogy kizárja a testületből az oda nem illőket. Inkább nem írok alá semmit, mert nem akarom megfosztani magam attól a lehetőségtől, hogy eljárhassak ezekkel a fecsegőkkel, ezekkel a forradalomcsinálókkal szemben, akiket csak a bűn és a korrupció vezérel. Amíg kard lóg az oldalamon, ilyen abszurd törvényt nem írok alá. Azt akarom, hogy kivágathassuk annak az ügyvédnek a nyelvét, aki azt a kormány elleni hangulatkeltésre használja.

A törvények értelmezésével csak megrontják azokat; az ügyvédek a törvények gyilkosai.

Egy új kormányzat megalakításakor nem szabad túl részletes törvényekkel megkötni a kezünket; az alkotmányok hosszú időn át formálódnak, soha nem adhatunk elég tág teret a javításoknak.

Elmúltak már azok az idők, amikor a törvényhozásra az uralkodót képviselő testületként tekintettek, amely majdhogynem azonos az uralkodóval. Térjünk vissza egy bölcsebb felfogáshoz. Egy törvényhozó testület, természetéből és összetételéből adódóan, nem foglalkozhat a közigazgatással, és nem mélyedhet el a részletekben. [...] A törvényhozás tevékenységének tehát az általános, tisztán elméleti kérdésekre kell korlátozódnia, olyan ügyekre, mint a polgári törvénykönyv vagy az eljárásjogi kérdések; mindazonáltal a hatáskörébe tartoznak az adók is, amelyeket mindig jóvá kell hagynia. De ha megengednénk, hogy a törvényhozás részletekbe menő vitákkal akadályozza a kormány munkáját – és minden bizonnyal ez történné, ha a kormány köteles volna a részletek ügyében is a törvényhozáshoz fordulni –, akkor a következő választás elé állítanánk a kormányt: vagy hagyja, hogy minden lépését így akadályozzák, és ezzel fokozatosan gyengítsék, vagy erőszakos lépésre szánja el magát, amelyet azonban az ügy fontossága nem indokolna kellőképpen, és a kormány elveszítené a közvélemény bizalmát és támogatását.

Törvényeket hozni könnyebb, mint végrehajtani azokat.

A törvényhozó testületeket ügyes szavakkal befolyásolni képes nagy szónokok általában a legközepsebb politikusok. Nem szabad szavakkal harcolni ellenük, mert az ő mondataik úgyszólván hangzatosabbak lesznek. Rövid, logikus érvelést kell szembeszegezni a fecsegésükkel, mert ezek az emberek csak általánosságban tudnak beszélni. Szembesíteni kell őket a tényekkel; a gyakorlatiasság rögtön elhallgattatja őket. Az Államtanács tagjai közül ékesszólásban többen is felülmúltak engem, de mindig legyőztem őket ezzel az egyszerű érveléssel: kettő meg kettő az négy.

A törvényhozó testületben sok olyan ember van, akik szeretnék fontossá tenni magukat, akik sértődöttek, mert nincs semmiféle címük, és akik, mivel túlélték a forradalmat, még mindig azt hiszik, hogy a Nemzetgyűlésben ülnek.

A POLITIKÁRÓL

Bonaparte Napóleon már fiatal tábornokként is tanúbizonyságát adta sokoldalú tehetségének, hiszen az első itáliai hadjáratot lezáró 1797-es campoformiói békéhez vezető tárgyalások során megmutatta a világnak, hogy a diplomáciai és politikai ügyekben ugyanolyan jártas, mint a hadvezetés művészetében. Kifinomult politikai ösztönét jól szemlélteti a brumaire 18-ai vértelen (!) államcsíny (1800) időztése: a franciaországi hírekről csak rendszertelenül és késve értesülő Napóleon még a távoli Egyiptomban is megérezte, hogy immár „megérett a körte”, vagyis eljött az idő a hatalom megragadására. Már konzulként is az ország egységének megteremtését tartotta legfontosabb feladatának: nem tűrte a pártoskodást, politikai értelemben egyenmű Franciaországot akart létrehozni, ezért önmagát minden párt felett állónak nyilvánította. Napóleonnak köszönhető egy új politikaelméleti fogalom is: a bonapartizmus.

A politikában vannak olyan helyzetek, amelyekből csak hibás lépésekkel vághatjuk ki magunkat.

Az a dolgunk, hogy irányítsuk a közvéleményt, nem pedig az, hogy vitatkozzunk vele.

Politikai alapelv, hogy az ember csak akkor mutatkozzon jónak, miután szigorúnak mutatkozott a gonosztevőkkel szemben.

Tudni kell megbocsátani, és nem szabad beleragadni egy ellenséges, acsarkodó attitűdbe; tudomásul kell venni az emberek gyengéit, okosabb alkalmazkodni hozzájuk, mint küzdeni ellenük.

A politikában a lehetetlen nem akadály.

A világ irányításának egyetlen titka van: erősnek kell lenni.

Ha jól megvizsgáljuk a kérdést, a politikai szabadságjogok ügye csak egy közkeletű mese, amit a kormányok azért találtak ki, hogy elaltassák a polgárok éberségét.

A közvélemény egy titokzatos, láthatatlan hatalom, amelynek semmi nem állhat ellen. Semmi nem változékonyabb, bizonytalanabb és erősebb nála; és bármilyen szeszélyes, mégis gyakrabban bizonyul igazságosnak, ésszerűnek és méltányosnak, mint gondolnánk.

Mindenhol, ahol van egy vitathatatlan hatalmi központ, akadnak emberek, akik maguk felé akarják hajlítani azt.

A népfelség elve ideológusaink, erőtlén demokratáink és hatalommal nem bíró republikánusaink hiú ábrándja. [...] Ami az örökletes monarchiák legitimitását illeti, ez egy nagy, ám napjainkban nem megvitatható kérdés; ha mégis megvizsgálánk a dolgot, mellette és ellene szóló érveket egyaránt találunk.

A pártokat meggyengíti az a félelem, hogy soraikban esetleg tehetséges emberek is akadnak.

A politikai testületekben soha nincs meg egyszerre az óvatosság és az erő, a bölcsesség és a határozottság.

Tudni kell másokat meghallgatni; hallgatásunkkal gyakran elérhetjük ugyanazt a hatást, mintha nekiállnánk okoskodni.

Honnan veszi magának a bátorságot az Akadémia, hogy politikai testületként működjön? Írjanak csak verseket, öröködjenek a helyes nyelvhasználat fölött, de ne merészkedjenek túl a múzsák birodalmán; különben én magam kergetem oda vissza őket.

Egy államférfinak nincs joga érzelgősködni.

Az igazi politika nem más, mint az esélyek helyes számbavétele.

Az én politikám az, hogy úgy kormányzom az országot, ahogy az emberek többsége kívánja. Azt hiszem, ezzel elismerem a népfelség elvét. Katolikussá lettem, hogy véget vessek a vendée-i háborúnak, muzulmáná lettem, hogy megvessem a lábamat Egyiptomban, olasszá lettem, hogy megnyerjem magamnak Itália népeit. Ha a zsidó népet kormányoznám, helyreállítanám Salamon templomát.

Ahhoz, hogy kapjunk, tudnunk kell adni.

A magas politika nem más, mint a józan ész alkalmazása a nagy dolgokra.

A siker titka az, hogy az embernek hol nagyon mérésznek, hol nagyon óvatosnak kell lennie.

A FRANCIÁKRÓL

Ifjú éveiben Napóleon még lángoló gyűlölettel beszélt a franciákról, mivel a sziget függetlenségéért vívott, Paoli tábornok vezette szabadságharc bukása után Korzikát éppen az ő megszületésének évében, 1769-ben csatolták Franciaországhoz. Akkor születtem, amikor a haza elveszett – írta később Paolinak. A francia nyelvet is csak kamaszkorában, a brienne-i katonaiskolában sajátította el, és Napóleonnak még jó ideig az volt a legfőbb ambíciója, hogy kirobbantson és sikerre vigyen egy újabb korzikai szabadságharcot. Valójában csak az után vált franciává, hogy összeveszett korábbi bálványával, Paolival, és a forradalomnak köszönhetően felcsillant előtte egy fényes katonai karrier lehetősége. E pillanattól fogva már élete végéig ez volt a jelmondata: Franciaország minden előtt. A származékban, Szent Ilona szigetén tollba mondott végrendeletében is egyértelművé tette hovatartozását: Azt kívánom, hogy hamvaim a Szajna partján, a hőn szeretett francia nép körében nyugodjanak.

Fenyegetéssel soha semmit nem lehet elérni a francia népnél. A félelemnek nincs hatalma a hősök szíve fölött.

A franciák mindig és minden miatt morognak.

Csak nem képzeled, hogy itáliai győzelmeimmel a Direktórium ügyvédeit akarom nagyvá tenni? Vagy hogy mindezzel egy köztársaságot akarok megalapozni? Micsoda ötlet! Egy harmincmillió lélekszámú köztársaság! A mi erkölcsünkkel, a mi hibáinkkal! Hogyan volna ez lehetséges? Ez csak egy ábránd. A franciák most erről álmodoznak, de ez az álom is ugyanúgy szertefoszlik majd, mint a többi. A franciáknak dicsőségre van szükségük, a hiúságuk kielégítésére. De a szabadság – ahhoz ők nem értenek. [...] A Nemzetnek vezérre van szüksége, egy olyan vezérre, aki a dicsőséggel tűnik ki, nem pedig holmi kormányzati teóriákkal, üres szavakkal, ideologikus eszmefuttatásokkal, amiből a franciák semmit nem értenek.

Mutassanak nekem egyetlen régebbi vagy újabb köztársaságot, amelyben nem osztogattak kitüntetések! Csörgőknek csúfolják ezeket; nos, az ilyen csörgőkkel lehet vezetni az embereket. Nagy nyilvánosság előtt nem mondanék ilyesmiket, de az Államtanácsban mindent nyíltan ki kell mondani. Nem hiszem, hogy a francia nép szereti a szabadságot és az egyenlőséget; a forradalom tíz éve nem változtatta meg a franciákat, még mindig olyanok,

amilyenek a gallok voltak: büszkék és meggondolatlanok. Csak egyetlen dolog érdekli őket: a becsület; ezt az érzést kell hát táplálni bennük, ezért kellene a kitüntetések.

A francia hadseregben nincs helye olyan embernek, aki többre tartja az életét, mint a nemzet dicsőségét és a bajtársai megbecsülését.

Amikor a francia nemzet egységes volt, soha nem győzték le.

Franciaországban minden kormányformának megvannak a maga hívei.

Talán a francia az egyetlen olyan nemzet, amelynek tagjait társadalmi helyzetüktől függetlenül egyesíti a becsület tisztelete.

Már a gall idők óta a franciák nemzeti sajátossága a bámészkodásra való hajlam.

A francia nép tudja, hogy irigyek hada les rá, és sokáig viszályt fognak szítani ellene mind hazájában, mind külföldön; ezért aztán folyamatos készenlétben kell lennie, mint Minervának: sisakkal a fején és lándzsával a kezben.

Minden francia gáncsoskodó, zabolátlan, de nem konspirátor, s főként nem összeesküvő. Könnyelmű-

sége egyszerűen a természetéből fakad, és oly könnyen köt barátságot, hogy nem lehet azt mondani, e barátságok csorbítják a becsületét. A franciák igazi szélkakasok, együtt fordulnak a szélllel, de ez a bűnük minden számítástól mentes, és ez a legjobb mentségük.

Csapataink szívesen törnek előre: a támadó háború tetszik nekik. A védekezés, az állóháború azonban idegen a franciák lelkületétől.

Egy francia hadseregben a legnagyobb büntetés a szégyen.

A francia katonának nehezebb parancsolni, mint másoknak. Ő nem egy gép, amit egyszerűen mozgásba kell hozni, hanem értelmes lény, akit irányítani kell. A francia katonában türelmetlen vitézség és erős becsületérzés lakozik, ami képessé teszi a legnagyobb erőfeszítésekre is; de szigorú fegyelemre van szüksége, és nem szabad őt sokáig pihenni hagyni. [...] Európában a francia katona az egyetlen, aki éhesen is képes harcolni; bármilyen hosszú legyen is az ütközet, amíg folyik a harc, megfedekezik az éhségről. Ám minden más katonánál nagyobbak az igényei, amikor éppen nem kell szembenéznie az ellenséggel. [...] Az orosz, a porosz vagy a német katonák kötelességből védik az állásaikat; a francia katona becsületből. Más országok katonái közömbös beletörődéssel fogadják el a vereséget, a franciák viszont megaláztatásként élik meg azt.

A madridi felkelés során húsz emberrel kevesebbet veszítettünk volna, ha Ön óvatosságra inti a katonáinkat; mert az összes nemzet fiai közül a franciák azok, akiket leginkább szükséges óvatosságra inteni.

Nemzetünknek van egy nevetséges hibája: az, hogy sikereinknek nincs nagyobb ellensége, mint mi magunk.

A franciák tipikus jellemvonása, hogy amikor elégedetlenek, mindent eltúloznak, mindenre panaszkodnak és mindent kigúnyolnak.

A francia népet két olyan, egyformán erős szenvedély fűti, amelyek látszólag egymással ellentétesek, de valójában egy tőről fakadnak: az egyenlőség szeretete és a kitüntetések szeretete. E kettős igényt egy kormányzat csak akkor tudja kielégíteni, ha fokozottan ügyel a méltányosságra. A törvény előtt és a közigazgatásban mindenkinek egyenlőnek kell lennie, a kitüntetések és jutalmak pedig olyan embereknek kell kapniuk, akik mindenki szerint a legméltóbbak arra.

A bátorság és a dicsvágy a franciák ösztönös erénye, olyasmi ez, mint valami hatodik érzék.

Ha egyszer megtudom, hogy van olyan nemzet, amelyik képes kenyér nélkül élni, akkor majd elhiszem, hogy a franciák képesek dicsőség nélkül élni.

Az angoloknál a legfelső osztály a gögjéről ismert; nálunk ugyanez az osztály sajnos csak a hiúságáról.

A kakasban nincs elég erő, nem lehet egy olyan birodalom jelképe, mint Franciaország. A sas, az elefánt és az oroszlán közül kell választanunk. Én a sast javaslom: a sas a villám hordozója, egy olyan madár, amely képes belenézni a napba. A francia sasok olyan tiszteletet vívnak majd ki maguknak, mint hajdan a római sasok.

EGYES FRANCIÁKRÓL

Az e fejezetben olvasható idézetek legfőbb érdekessége, hogy jószérével többet tudunk meg belőlük Napóleonnál, mint azokról, akiknek e szavakat címezte. Az éjjelnappal szüntelenül tevékenykedő, az alvásra csak napi néhány órát vesztegető Napoleon pokoli tempót diktált mind civil, mind egyenruhás beosztottjainak. Szinte kimeríthetetlen energiával rendelkezvén nem értette, hogy munkatársai miért olyan fáradékonyak. Gyerünk, gyerünk, miniszter polgártársak, ébredjünk fel! Még csak éjjel két óra van, meg kell dolgoznunk a francia néptől kapott pénzünkért – noszogatta az Allamtanács tagjait. Napoleon utálta a lassúságot, a határozatlanságot, nem tűrte a lustaságot, és megvetette a kapzsiságot. Dühkitörései legendásak voltak, de nem volt bosszúálló típus – Fouché és Talleyrand is csupán kegyvesztett lett... Mindennél nagyobb szégyennek tartotta a gyávaságot – tegyük hozzá, joggal, hiszen amikor kellett, ő maga sem habozott kockára tenni az életét a csatamezőn.

Hogyan lehetséges, hogy egy olyan ember, mint ön, nem tud egyszerre több helyen is ott lenni? [levél Kléber tábornoknak]

Úgy gondolom, hogy állomáshelyén a hadosztálynak nagyobb szüksége van magára, mint a szeretőjének Bresciában. [levél Murat marsallnak]

Nagyon örülök, hogy megismerhetem. Már volt alkalmam megbizonyosodni a tehetségéről: olvastam azt a cikket, amit két éve ellenem írt. [Röderernek, a *Journal de Paris* főszerkesztőjének]

Ha Corneille még élne, herceget csinálnék belőle.

Richelieu-nek megvolt az a különleges képessége, hogy a szenvedélyeit és a tehetségét, a bűneit és az erényeit egyaránt az állam szolgálatába tudta állítani.

Minél többet olvasok tőle, annál jobban szeretem Voltaire-t. Mindig józan és logikus, nincs benne semmi sarlatánság, semmi fanatizmus. [...] Voltaire az érett embereknek való. Tizenhat éves koromig ölre mentem volna Rousseau-ért minden Voltaire-rajongóval; ma már épp fordított a helyzet.

Vannak emberek, akiket a természet a háttér munkák elvégzésére szánt. Ilyen volt Berthier is. Nem volt nála jobb vezérkari főnök a világon, de egy csatában nem lehetett volna rábízni ötszáz embert sem.

Maga egy tolvaj, egy gyáva alak, egy hitetlen ember. Maga nem hisz Istenben. Egész életében folyton megszegte a kötelességét, becsapott, elárult mindenkit. Magának semmi sem szent. Eladná a saját apját is. Elhalmoztam minden jóval, mégis bármit megtenne, amivel árthatna nekem. [...] Megérdemelné, hogy összetörjem, mint egy poharat. Megvan hozzá a hatalmam, de túlságosan megvetem magát ahhoz, hogy megtegyem. [Talleyrand-nak]

Egy katona maradjon hű a feleségéhez, de csak akkor vágyjon viszontlátni őt, ha úgy ítéli meg, hogy a seregben már nincs semmi dolga. [Murat marsall-nak]

Frioul hercegének [Duroc tábornok] halála mélyen lesújtott. Húsz év óta ez az első alkalom, hogy nem tudta kitalálni, mivel szerezhet örömet nekem.

Masséna nem jó semmire egy polgári kormányzatban... Remek katona, de csak a pénz érdekli. Csak ezért hajlandó megmozdulni, még olyankor is, amikor a szemem előtt van.

Írtam a rendőrminiszternek, hogy küldje vissza Madame de Staëlt Genfbe; egyre csak ellenem intrikál. A parancsaim ellenére Párizsba költözött. Ez a nő nagyobb csapás, mint a pestis. Tartsa rajta a szemét Benjamin Constant-on is; ha bármibe beleüti az orrát, visszaküldöm a feleségéhez Brunswickba.

Írjon egy levelet a 13-as ezredbeli Bernaudat káplárnak, hogy hagyja abba az ivást, és viselkedjen tisztességesen. Úgy tudom, az érdemkeresztet azért kapta, mert bátor katona. Nem volna szerencsés dolog, ha azért, mert ennyire szereti a bort, most el kéne venni tőle ezt a kitüntetést.

Murat és Ney volt a két legbátrabb ember, akit valaha ismertem. Ugyanakkor Murat nemesebb jellem volt, mint Ney. Murat nagylelkű és őszinte volt, míg Ney eléggé közönséges. Különös, hogy bár Murat szeretett engem, több bajt okozott nekem, mint bárki más.

Az anvers-i városparancsnok egyetlen lányát hozzáadta a tengerészeti bázis raktárfőnökéhez. Ez azt jelenti, hogy ezt a raktárfőnököt, akire több mint négymillió érték van bízva, egyedül az apósa fogja ellenőrizni. Rendeljen el egy vizsgálatot a raktárfőnök ellen, és azonnal helyeztesse át valahová.

Carnot a legbecsületesebb ember. Egyetlen fillér nélkül hagyta el Franciaországot.

Ha Ön még mindig a castiglione-i Augereau, maradjon meg a parancsnoki posztján, ám ha a hatvan éve túl súlyosan nehezedik önre, adja át másnak a parancsnoklást.

Megírom a hadügyminiszternek, hogy elégedetlen vagyok Maison tábornokkal, aki butaságokat csinál.

Megkérem a hadügyminisztert, hogy kérdezze meg tőle a nevemben: talán fél meghalni?

Fouchét már rég fel kellett volna köttetnem. Most már meghagyom ezt a feladatot a Bourbonoknak.

A néhány hónap alatt, mióta újra ők uralkodnak, meggyőződhetek róla, hogy a Bourbonok semmit nem tanultak, és semmit nem felejtettek.

A TÖRTÉNELEMRŐL ÉS A FORRADALOMRÓL

Napóleon egész életében rengeteget olvasott, és olvasmányai között előkelő helyet foglaltak el a történelmi, filozófiai és jogelméleti művek. A könyvek mellett persze saját tapasztalatai is formálták történelemszemléletét, amelynek egyik jellegzetes vonása, hogy – minő véletlen! – rendkívüli jelentőséget tulajdonított a céljaik felé vasakarattal törő nagy hadvezérek vagy uralkodók személyiségének. Észrevette ugyanakkor azt is, hogy mennyire relatív egyes események vagy személyek történelmi megítélése, mindazonáltal szent-ilonai száműzetésében többször is kijelentette, a legkevésbé sem tart attól, hogy az utókor az ő tetteit, életútját negatívan ítéli majd meg. (A biztonság kedvéért a szigeten Las Cases-nak és másoknak tollba mondott emlékirataiban azért igyekezett minél kedvezőbb színben feltüntetni magát és cselekedeteit.)

Meglepőnek tűnhet, hogy egy olyan ember, aki élete végéig a francia forradom fiának és örökösének vallotta magát, többnyire elítélően nyilatkozott a forradalmakról. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, hiszen azoknak, akik – akár egy forradalomnak köszönhetően – magukhoz ragadják a hatalmat, a továbbiakban a legfőbb céljuk az, hogy meg is tartsák, következőképpen hallani sem akarnak többé semmiféle forradalomról.

Csak szablyával alapítottak bármit is.

Azok a férfiak, akik megváltoztatták a világot, soha nem a vezetők lecserélésével, hanem mindig a tömegek megmozgatásával vitték sikerre vállalkozásukat.

A zűrzavaros időkben egy gyenge párt élén álló férfit a lázadók vezérének neveznek. De ha sikereket ér el, nagy tetteket visz végbe, felemeli országát, és maga is felemelkedik, akkor már tábornoknak, uralkodónak stb.-nek nevezik. A sikernek köszönheti az efféle címet. Ha balszerencsés lett volna, akkor megmaradt volna a lázadók vezérének, és talán a vérpadon végzi. A siker szüli a nagy embert.

Az ügyes hódítók sosem vesztek össze a helyi papokkal.

A parancsnok jelenléte nélkülözhetetlen: ő a sereg feje, ő minden. Nem a római hadsereg hódította meg Galliát, hanem Caesar; nem a karthágói hadsereg rémítette meg a köztársasági sereget Róma kapuinál, hanem Hannibál.

Be kell látnunk, hogy a történelemből nagyon nehéz leszűrni *igazi igazságokat*. Szerencsére ezek többnyire inkább csak a kíváncsiságunkat keltik fel, és nincs valódi jelentőségük. Annyi igazság van! Például Fouché vagy a hozzá hasonló cselszövők igazsága, de még sok becsületes ember igazsága is olykor nagymértékben

eltér az enyémtől. Az a hön óhajtott történelmi igazság, amelyre mindenki oly szívesen hivatkozik, gyakran csak pusztá szó: az események pillanatában, az egymásnak feszülő szenvedélyek izzásában lehetetlen kihámozni az igazságot; és ha később egyetértés születik az igazság ügyében, ez csak azért következhet be, mert az érdekeltek, a szembenálló felek már nem léteznek. De akkor mi is ez a történelmi igazság az esetek többségében? Egy igaznak elfogadott hazugság.

Láttam, hogy a legsúlyosabb vészhelyzetek idején mindig egy apróság döntött a legnagyobb tettekről.

A sorozatban végrehajtott nagy tettek nem a véletlen és a szerencse gyümölcsei; ezek mindig a tervezésnek és a tisztánlátásnak köszönhetők. Ritka eset, hogy a nagy emberek kudarcot valljanak, ők még a legveszélyesebb vállalkozásaikat is sikerre viszik. Nézzük meg Nagy Sándort, Caesart, Hannibált, II. Gusztáv Adolfot: ők mindig elérték, amit akartak. Talán azért lettek nagy emberek, mert szerencséjük volt? Nem, hanem azért, mert nagy emberek lévén, képesek voltak ellenőrzésük alatt tartani a szerencsét. Ha az ember megvizsgálja sikereik okait, meglepődve látja, hogy ezek a hadvezérek mindent megtektek e sikerek eléréséért.

Caesar ugyanazokat az alapelveket követte, mint Nagy Sándor és Hannibál: igyekezett összpontosítani az erőit, arra törekedett, hogy sehol se legyen

sebezhető, és gyorsan csapott le a fontos pontokon; kihasználta a morális tényezőket, a serege hírnevét, a személye keltette félelmet; politikai eszközökkel biztosította szövetségesei hűségét és a behódoltatott népek engedelmisségét.

Nem titkolhatjuk el magunk előtt, hogy egy halott ember egyszerűen semmivé lesz, és a vele szemben a legcsekélyebb ürüggyel fellépők is erősebbek lesznek, mint az illető emléke. Amikor a legnagyobb ember, az, aki a legtöbb szolgálatot tette a hazájának, meghal, honfitársainak első érzése az elégedettség; mint ha egy hatalmas tehertől szabadultak volna meg, és ez mindenkiten felszítja az ambíciókat. Egy évvel később, amikor az országot szétzilálják a belső ellentétek, talán majd megsiratják őt, de az első időkben nem fognak bánkódni a halála miatt; semmibe veszik a végakaratát.

Az építészek tönkretették XIV. Lajost, mert a nagy király nem tudott számolni.

XIV. Lajos nagy király volt: ő emelte Franciaországot az európai nagyhatalmak sorába. Neki volt elsőként négyszázezer fős hadserege és száz hadihajója. Franciaországhoz csatolta Franche-Comtét, Roussillont és Flandriát; megszerezte a spanyol trónt egyik unokájának; de másfelől ott van a nantes-i ediktum visszavonása, a protestánsok erőszakos visszatérítése, az Unigenitus bulla, a kétszázmillió adósság, Versailles...

A forradalmakban kétféle embert látunk: azokat, akik csinálják, és azokat, akik hasznot húznak belőle.

Egy forradalom akkor ért célba, amikor a beteljesüléséhez már csak egyetlen embertől kell megszabadulni.

A forradalmi háborúk nemesebbé tették az egész francia nemzetet.

Általános szabály: soha nem volt forradalom terror nélkül.

Az áldozatok vére nem táplálja, hanem elsorvasztja a gyökereket; a Terror ölte meg a Köztársaságot.

Vannak elkerülhetetlen forradalmak. Ezek olyan erkölcsi kitörések, mint a vulkánok fizikai kitörései. A vulkánok a mélyben lezajlott kémiai folyamatok miatt törnek ki, és ugyanígy törnek ki a forradalmak is bizonyos erkölcsi folyamatok eredményeként. Csak úgy akadályozhatjuk meg a forradalmakat, ha figyelemmel kísérjük az eszmék fejlődését.

Amikor egy kormányzatban a király, az ország nagyurai és a nép osztoznak a hatalmon, vagyis e három közül egyiknek sincs korlátlan hatalma, az államnak gyakran kell forradalmakkal szembenéznie.

A forradalom egy ördögi kör: túlzásokkal indul és túlzásokba torkollik.

A nép mindenütt egyforma. Ha bearanyozzák a láncait, nem gyűlöli a szolgaságot. De ha nyomorúságában tisztán látja azokat, zúgolódní kezd, szabadulni akar láncaitól, és nagyravágyása elsöpri a gyenge uralkodókat.

A háború hamarosan anakronizmussá válik. Azért kellett háborúkat vívnunk az egész kontinensen, mert két társadalmi rend volt jelen földrészünkön: az 1789-es új rend és az ancien régime, és ezek nem fértek meg egymással: az új felfalta a régít. Nagyon jól tudom, hogy végső soron a háború veszejtett el engem, a Francia Forradalom képviselőjét, a forradalmi elvek bajnokát, de mit számít! A civilizáció most elvesztett egy csatát, de higgyék el nekem, hamarosan jön a visszavágás. Két rendszer létezik, a múlt és a jövő; a jelen csak egy fájdalmas átmenet. Melyiknek kell győzedelmeskednie? Nyilván a jövőnek. A jövő az értelem, az ipar és a béke; a múlt a nyers erő, a privilégiumok és a tudatlanság világa volt. Minden egyes győzelmünk a Forradalom eszméinek diadala volt. És egy napon a jövő teljes győzelmet arat, még hozzá ágyúk és bajonettek nélkül.

A VALLÁSRÓL, AZ EGYHÁZRÓL
ÉS A PÁPASÁGRÓL

A katolikusnak született, de a hitét már kamaszkorában elvesztő Napóleon pragmatikusan viszonyult a valláshoz és az egyházhoz. A katolikus vallást és intézményeit pusztán a társadalom rendjének fenntartását segítő hasznos eszköznek tartotta, s elsősorban ezért igyekezett kiegyezni a pápai állammal, s kötötte meg 1801-ben VII. Piusz pápával a megbékélést szentesítő Konkordátumot. Ezzel egyúttal lehetetlenné tette azt is, hogy az egyház tovább támogassa a királypárti ellenforradalmat. Uralma megszilárdítása után Napóleon egyre inkább az ellenőrzése alá kívánta vonni a francia egyházat, és amikor Piusz dacolni próbált vele, hadait 1809-ben a pápai állam ellen küldte, és a pápát fogságba vetette. Pius válaszul kiátkozta Napóleont, aki ezt derűs nyugalommal vette tudomásul.

Mindig a katolikus vallás lesz azon kormányok legszilárdabb támasza, amelyek elég ügyesek ahhoz, hogy felhasználják azt a maguk javára.

Az ember legszentebb kincse a lelkiismerete: a lelkében megszólal egy belső hang, amely azt kiabálja, hogy a Földön semmi nem kötelezheti őt arra, hogy higgyen abban, amiben nem hisz. Minden zsarnokság közül az a legszörnyűbb, amikor egy nemzet kilenctizedét olyan vallás követésére kényszerítik, amelynek tanai ellentétben állnak a hitével.

A vallás számomra nem a testet öltött Isten csodája, hanem a társadalmi rend titka.

A hódítóknak ismerniük kell minden vallás szerkezetét, és minden vallás nyelvén tudniuk kell beszélni. Tudniuk kell muzulmánként lenni Egyiptomban, és katolikusnak lenni Franciaországban: ezt úgy értem, hogy a vallások védelmezőiként kell fellépniük.

A nép számára biztosítani kell a vallásgyakorlás ingyenességét. Felháborító, hogy fizetniük kell a templom kapujában, vagy odabent a székekért. A szegényeket nem szabad megfosztani attól, ami vigaszt nyújt nekik a szegénységük miatt.

Egy vallás nélküli társadalom olyan, mint az iránytű nélküli hajó. Egy ilyen hajó nem tudja tartani a

helyes irányt, és nem remélheti, hogy biztonságban
eléri a kikötőt.

A népnek szüksége van a vallásra. És ezt a vallást a
kormányoknak kell kézben tartania.

Tizenegy éves koromban mélyen felháborított,
amikor azt hallottam, hogy az ókor legerényesebb
férfitüi a pokol örök tüzében égnek majd azért, mert
nem követték azt a vallást, amit nem is ismerhettek.
E pillanattól fogva megszűntem vallásos lenni.

A Konkordátum nem lehet egyik párt győzelme
sem; mindenki megbékélésének kell lennie.

Alaposan átgondoltam a dolgot, és úgy döntöttem,
mégsem írok a pápának. Nincs türelmem megkü-
zdeni ezeknek a fajankóknak az akadékoskodásával.

Milyen szomorú következményekkel jár, ha egy
ostoba alakot emelnek trónra! [VII. Piusz pápára
utalva]

Cesarotti írt egy könyvet a pápaság történetéről.
Tudja meg, miféle műről van szó, és ha ez a könyv
bemutatja, hogy mennyi kárt okoztak a pápák a
vallásnak és a kereszténységnek, azonnal nyomtat-
tassa ki.

Az engem kiátkozó pápai bulla csak egy nevetséges
papiros, nem kell törődni vele.

Bosszant, hogy letartóztatták a pápát; ez nagy bu-
taság volt... De ezen már nem lehet változtatni: ami
történt, megtörtént.

Hogyan is lehetne biztosítani a rendet egy vallás nél-
küli államban? A társadalom nem létezhet a vagyoni
különbségek nélkül, és a vagyoni különbségek nem
létezhetnek a vallás nélkül. Ha egy ember majdnem
éhen hal, és látja, hogy egy másik dúskál mindenben,
képtelen elfogadni ezt a különbséget, hacsak nincs egy
tekintélyes szervezet, amelyik azt mondja neki: „Ez
Isten akarata; ő akarja így, hogy legyenek gazdagok és
szegények is ezen a világon. De az örökkévalóságban
az emberek majd másképpen osztoznak a javakon.”

Az ateizmus rombolja a társadalmat, mert megfosztja
az embereket minden vigasztól és minden reménytől.

Amikor azt látjuk, hogy a pápák az aprócska, egy
hercegségnél nem nagyobb római állam érdekeit
szolgálva állandóan felbolygatják a kereszténységet,
az ember csak szánakozhat az ily hitvány érdekek
fogságába esett katolikus közösség sorsán.

A hit kívül esik a törvény hatáskörén; ez az ember
legbensőbb magánügye, amiért nem tartozik elszá-
molással.

Amennyire csak lehet, bátorítsuk a papok kivándor-
lását [Amerikába]; szabaduljunk meg a legfanatiku-
sabb papoktól.

Annyira sajnálom, hogy a mi derék franciáink filozófiai lelkesedése teljesen lerombolta az olaszok vallási fanatizmusát! Kevesen tudják, hogy milyen értékes előnyt lehet szerezni egy tévedésből és a nép hiszékenységéből.

A népek eltűnnek, a trónok ledőlnek, az egyház megmarad.

A pápa, aki a Konkordátum idején a pokolba kívánt engem, ma, ha értesülne arról, hogy valakik összeesküvést szőnek a meggyilkolásomra, lóhalálában vágatna Rómából Saint-Cloud-ba, hogy figyelmeztessen a veszélyre. Hetente kétszer ír nekem, megosztja velem minden vágyát, félelmét és bánatát...

Azokat az országokat, amelyekben sok pap van, könnyű leigázni.

A vallásgyakorlat olyan fontos része a vallásnak, mint a közigazgatás a hatalomnak. Az átlagember a lakájai számából következtet egy udvaronc rangjára; a nép a papok tekintélye alapján ítéli meg Isten hatalmát.

Miért van az, hogy egy szegény ember természetesnek találja, hogy az én palotámban tíz kandallóban lobog a tűz, miközben ő majd megfagy; hogy nekem tíz ruhám is van, miközben ő meztelenül jár; hogy az én asztalomra egyetlen étkezéskor annyi étel kerül, amennyi egy hétre is elég lenne egy családnak? A vallás miatt, amely azt mondja neki, hogy egy

másik életben egyenlők leszünk, sőt, hogy neki még nagyobb esélye is van arra, hogy akkor majd boldog legyen, mint nekem. Ezért szükséges, hogy a templomok nyitva álljanak mindenki előtt, és a szegényeknek ne kelljen sokat fizetniük azért, hogy a pap imát mondjon a sírjuk fölött. Még egyszer mondom, úgy helyes, hogy ne kelljen sokat fizetniük, de tartózkodnunk kell attól, hogy megalázzuk őket azzal, hogy felajánljuk nekik az ingyenes temetést. Hagyjuk meg nekik a maradék méltóságukat, hiszen amíg éltek, az óvta meg őket a büntől.

Biztos vagyok benne, hogy ha a pápával az oldalamon végigjárnám Franciaországot, a tömeg nem miattam csődülne ki az utcára, hanem azért, hogy láthassa a pápát.

Nem kérem a pápától, hogy bárkivel is háborúzzon. Csak annyit kérek, hogy zárja be a kapuit az angolok előtt, hogy ne engedje be őket az államába, és mivel ő maga nem tudja megvédeni az erődjait és a kikötőit, engedje meg, hogy én védjem meg azokat. [...] Ha sikerül meggyőznie őt, azzal nagy szolgálatot tesz neki. De figyelmeztetem: január elsejéig végeznünk kell mindennel. A pápa vagy beleegyezik, és akkor nem veszít semmit, vagy megtagadja a kérésemet, akkor viszont elveszem tőle az államát. Ma már nem divat a kiközösítés, és a katonáim habozás nélkül követik a parancsaimat, oda mennek, ahova küldöm őket. Juttassa a pápa eszébe V. Károlyt, aki bezáratta a pápát az Angyalvárba, és imákat mondatott érte

Madridban. Ha nem lesz más választásom, én is ezt fogom tenni.

A vallás valójában a lélek pihenője, a remény, a szerencsétlenek mentőkötele. Mennyi szolgálatot tett a kereszténység az emberiségnek! És még mennyivel nagyobb hatalma volna, ha a papjai értenék a dolgukat!

A KÜLPOLITIKÁRÓL

Sokan úgy gondolják, hogy Napóleont pusztán saját becsvágya, illetve a franciák részben éppen általa felsztótt dicsőségszomja készítette állandó háborúskodásra, de ez túl sommás megállapításnak tűnik. Franciaország legfőbb vetélytársa, a francia nagyhatalmi törekvésekkel már az ancien régime idején is mindig szembe szálló Anglia a napóleoni korszakban egymás után hozta létre – hol diplomáciai eszközökkel, hol hatalmas pénzüsszegeket felajánlva – a franciaellenes koalíciókat, amelyeket azonban Napóleon sorra szétzúzott. Csak a hatodik koalíciónak sikerült legyőznie és lemondásra kényszerítenie őt, és még egy hetedik koalíciónak is meg kellett alakulnia ahhoz, hogy a császár visszatérése, száznapos uralma és az annak véget vető waterlooi veresége után a Bourbonok másodszor is visszaülhessenek a francia trónra. Tulajdonképpen még a két évvel később Napóleon bukásához vezető 1812-es oroszországi hadjáratra is részben az angolok miatt került sor, hiszen a császár a támadással az Angliával szemben 1806-ban meghirdetett kontinentális zárlat betartását akarta kikényszeríteni. Másrészt persze Napóleon idejekorán felismerte azt is, hogy milyen veszélyeket rejt magában már középtávon is Oroszország esetleges európai térnyerése. (Hogy mennyire igaza volt, azt mi is megtapasztalhattuk 1849-ben, amikor az osztrákok I. Miklós cár segítségével fojtották vérbe szabadságharcunkat.) Napóleon nagy álma az egységes Európa létrehozása volt. A tervnek azonban volt egy komoly szépséghibája, mivel a császár ezt természetesen francia hegemoniával képzelte el.

A Rajna mint határ Isten rendelése. Ugyanez igaz az Alpokra és a Pireneusokra is.

Megmondtam az osztrákoknak, hogy a Francia Köztársaságnak nincs szüksége arra, hogy elismerjék. A Köztársaság most az Európának, mint a nap a horizontnak; magukra vessenek, ha nem akarják látni, és nem akarnak hasznot húzni belőle.

Egyiptom uraként Franciaország végül India ura lesz.

A törökökkel nem lehet kesztyűs kézzel bánni; kényszeríteni kell őket, hogy féljenek tőlünk.

Nem szabad azon gondolkodnia, hogy visszatér Franciaországba; százezer holttesten kellene átgázolnia ehhez. Áldozza fel egyéni érdekeit Franciaország nyugalma és boldogsága érdekében. A Történelem értékelni fogja ezt. [levél Provence grófjának]

A háború viharában csak egyetlen pillanat kínálkozik a békekötésre.

A béke olyan, mint a házasság; egybehangzó akaratok kellenek hozzá.

Az osztrák császár megbízottja közölte velem, hogy szeretne semlegesnek nyilvánítani egy helyet, hogy ott folytassuk a tanácskozást. Kiválasztottunk egy kertet, amit aztán semlegesnek nyilvánítottunk – csak azért vettem részt ebben a komé-

diában, hogy megkíméljem az osztrákok gyerekes hiúságát. Merthogy azt az állítólag semleges területet minden oldalról a francia hadsereg egységei, az én hadosztályaimnak a táborai vették körül.

Nem akarok háborút, de inkább háborúznék most, mint később.

Nem akarok semmiféle fegyverszünetet Sziléziában, semmi tárgyalást az ellenséggel, ne küldjenek semmiféle parlamentert: beszéljenek az ágyúk.

A béke értelmetlen szó; nekünk dicsőséges békére van szükségünk.

Tény, hogy a fegyverszünet létrejött, de ebben sosem lehet bízni, amikor az ellenségeink fővárosában vagyunk.

Mit számít, hogy két népet elválaszt egymástól egy folyó, és hogy ezek a népek más nyelvet beszélnek? Apró különbségektől eltekintve, Franciaországban, Spanyolországban, Itáliában, Németországban és Angliában ugyanolyanok az erkölcsök, ugyanazok a szokások és ugyanaz a vallás.

Ezen a világon csak két alternatíva van: parancsolni vagy engedelmeskedni. Az európai kormányok Franciaországgal szembeni viselkedése világossá tette számomra, hogy hazánk csak a maga erejére számíthat. Ezért aztán kénytelen voltam Franciaországot hatal-

massá és erőssé tenni, nagy hadseregeket fenntartani. Nem én kerestem a viszályt Ausztriával, amikor az Anglia sorsa miatt aggódó osztrákok arra kényszerítettek, hogy elhagyjam Boulogne-t, és megvívjam az austerlitzi csatát. Nem én fenyegettem Poroszországot, amikor arra kényszerültem, hogy Jénánál tönkreverjem.

A béke csak akkor lehetséges, és csak akkor lehet tartós, ha Anglia meg lesz győződve arról, hogy többé nem találhat szövetségeseket a kontinensen. Ehhez pedig el kell érünk, hogy az orosz kolosszus és a hor-dái többé ne törhessenek be Dél-Európába.

Mindig úgy gondoltam, hogy Lengyelország helyreállítása kívánatos az összes nyugati hatalom számára. Addig, amíg ez a királyság nem születik újjá, Európának nem lesz ázsiai határzónája, és Ausztria meg Poroszország ott marad szemben a világ legnagyobb birodalmával. Most mindenki közös érdekéről van szó, számomra nem származik ebből semmi személyes előny: nem óhajtom megszerezni a lengyel trónt sem magamnak, sem a családomnak. Lengyelország szülessen újjá független és szabad államként; nekem elég az a dicsőség, hogy részem van ebben. Mindazonáltal csak távoli érdekünk fűződik ehhez a vállalkozáshoz, ezért Franciaországnak nem kell vaktában belevetnie magát. Úgy gondolom, hogy Lengyelország helyreállítása nem lehet egy háború kiváltó oka, de lehet annak eredménye... Nem kell hallgatni a lengyel ügyet felelőtlen buzgósággal tá-

mogató hangokra. Franciaország minden előtt: ez az én politikám.

Egy megbízható szövetséggel az oldalán Franciaország lenne a világ ura.

A békének egy jól átgondolt rendszer eredményének kell lennie, az érintett országok valós érdekein kell alapulnia, elfogadhatóvá kell tenni minden fél számára. A béke nem lehet sem kapituláció, sem fenyegetés szülte kényszer.

Az lesz számunkra a legszebb nap, amikor értesülünk az első németországi köztársaság megalakulásáról.

Garanciák nélkül nem szabad békét kötni, mert a politikában a nagylelkűség hibának számít.

Amikor az osztrák delegáció megkérdezte tőlem, milyen erősnek tartom a hadseregüket, biztosítottam őket, hogy két héttel a hadjárat megkezdése után ott leszek Bécs kapujában, és közeledésem hírére a nép, amely az első alkalommal betörte Thugut úr [az osztrák külügyminiszter] ablakait, most majd felköti őt.

Az a kívánságom, hogy a Kasztíliai Tanács üljön össze, és kérje fel a nápolyi királyt [Napóleon öccsét, Josephet] arra, hogy foglalja el Spanyolország trónját.

Az események bebizonyították, hogy nagy hibát követtem el az eszközeim megválasztásakor; mert

sokkal inkább az eszközökben volt a hiba, mintsem a szándékban. Kétségtelen, hogy abban a válságos helyzetben, amelyben Franciaország találta magát az új eszmékért, a többi európai ország ellen az évszázad nagy ügyéért folytatott küzdelemben, nem hagyhatuk ott Spanyolországot az ellenségeinknek. Önként vagy erőszakkal, de magunkhoz kellett láncolni ezt az országot. Ezt kívánta Franciaország érdeke...

Egyetlen célom van: a béke Angliával, vagyis az általános béke. Az angolokkal kötött béke nélkül az összes többi csak fegyverszünet.

Semmi nem olyan fontos számomra, mint a béke helyreállítása Svédország királyával. A szenvedélyek szembefordíthattak minket egymással, de a népek érdeke – és ez az, ami az uralkodók viselkedését megszabja – az egymáshoz való közeledésre késztet minket. Svédországnak látnia kell, hogy seregeim sikere a mostani küzdelemben éppúgy érdeke a svédeknek, mint a franciáknak. Mert Svédország még Franciaországnál is jobban megsínylené az orosz hatalom megnövekedését... Svédországnak soha nem kell tartania Franciaországtól, ám annál inkább tartania kell Oroszországtól.

Mivel nem kötöttem békét, azt fogják mondani, hogy nem is akartam békét kötni... Olyan békét valóban nem szeretnék, amelyet az ellenségeim akarnak diktálni nekem. Ők talán békeszeretőbbek nálam? Nem utasították-e el azt a békét, amit én javasoltam

nekik? Amit az ellenségeim általános békének neveznek, az nem más, mint az én megsemmisítem. Amit én békének nevezek, az csupán az ellenségeim lefegyverzése: nem vagyok-e hát mérsékeltbb náluk? Abszurd, hogy azzal vádolnak, szenvedélyesen szeretek háborúzni; de a közvélemény előbb vagy utóbb majd igazságot tesz: el fogják ismerni, hogy leginkább nekem állt érdekemben a békekötés, és hogy ezt én is tudtam, és ha mégsem kötöttem békét, ez azért volt, mert nem tehettem... Nem annak alapján kell megítélni a dolgot, hogy elutasítom az első ajánlatot. Nem közismert-e, hogy a tárgyalások kezdetén minden hatalom meg akar kapni mindent, amiről azt hiszi, hogy megszerezhető? De aztán, a tárgyalások végére vagy a győztes fél győzelmeskedik, vagy a vesztes fél sikeresen ellenáll, vagy a felek kiegyeznek. Bevallom, én úgy gondoltam, hogy az a helyzet, amelyben a fegyverszünetet megkötöttük, a kiegyezési megoldás felé mutat. A sikerek és kudarcok egyensúlyából egy nagyszabású megállapodás születhet Észak és Dél között...

Semmi kedvem összetűzésbe keveredni Oroszországgal, de kénytelen leszek hadat viselni ellene, ha lepaktál Angliával.

Az oroszok még Nagy Katalin idején sem játszottak jelentős szerepet az európai politikában. Csak Lengyelország felosztásakor kerültek kapcsolatba a civilizációval. Most Lengyelországon a sor, hogy az oroszokat kiszorítsa Európából.

Moszkva szép és büszke városa nem létezik többé. Rosztopcsin felgyújtatta. Négy száz tetten ért gyújtogatót letartóztattak; mindannyian megerősítették, hogy a kormányzó és a rendőrfőnök parancsára cselekedtek; valamennyit kivégezték. Úgy tűnik, hogy a tűzvésznek lassan vége. A házak háromnegyed része leégett, csupán negyedük maradt meg. Ez barbár és értelmetlen cselekedet volt. [levél I. Sándor orosz cárnak]

Azért fordult rosszra minden, mert túl sokáig maradtam Moszkvában. Ha négy nappal a város elfoglalása után kivonultam volna onnan, mert ez a gondolat is megfordult a fejemben a tűzvész láttán, Oroszország elveszett volna. Sándor cár a legnagyobb örömmel fogadta volna el a békét, amit Vityebszkből ajánlhatam volna fel neki. Ha a hideg nem emésztette volna el a hadseregemet, még Vilniusból is én diktálhattam volna a békefeltételeket.

Ami Ausztriát illeti, nem hiszem, hogy valaha is ellenem fordulna, és az osztrákok viselkedése azt bizonyítja, hogy a házasságom [Mária-Lujzával] a legjobb politikai döntésem volt.

Maga nem katona. Maga nem tudja, mi zajlik le egy katona lelkében. Én a csatamezőkön nőttem fel, és egy magamfajta embernek egymillió ember halála semmit nem jelent. [Metternich hercegnek]

Békét akarunk, de készen állunk a háborúra is.

CSALÁDI ÜGYEK

Napóleonnak négy fivére volt: Joseph, Louis, Lucien és Jérôme. A császár jóvoltából, Lucien kivételével, egy időre valamennyien uralkodókká lettek. Joseph először Nápoly, majd Spanyolország királya volt, Louis-é lett Hollandia, Jérôme-é pedig Vesztfália trónja. Napóleon egész életében igyekezett támogatni, felkarolni testvéreit, és mivel azok távolról sem voltak olyan rátermett uralkodók, mint ő, trónra jutásuk után tanácsaival – olykor dorgáló szavakkal – próbálta segíteni őket.

Napóleon kétszer nősült. Első felesége, Joséphine de Beauharnais egy köztársasági tábornok özvegye volt. Napóleon örökbe fogadta felesége gyermekeit, Eugène-t (aki utóbb Itália alkirálya lett) és Hortense-t, és csak azért vált el Joséphine-től, mert az nem tudott neki trónörököst szülni. 1810-ben I. Ferenc osztrák császár lánya, Mária-Lujza lett az új francia császárné, akit Napóleon egyben a francia–osztrák szövetség biztostékának is tekintett – tévesen, mint utóbb kiderült.

Nem hiszem, hogy akad a világon bárki, aki nálam szerencsétlenebb a családjával.

Semmi kifogásom Paulette húgom házassága ellen, ha a vőlegény gazdag ember. [levél Josephnek]

Hogyan kívánhatod, életem, hogy ne legyek szomorú? Ma sem jött levél tőled; csak négynaponta írsz nekem; ha szeretnél, naponta két levelet küldenél. De nyilván már reggel tíz órától csevegned kell a hozzád látogatóba érkező ficsúrokkal, és aztán éjjel egy óráig hallgatnod kell ennek a száz üresfejű fiatalembernek az ostoba fecsegését. Az erkölcsös országokban este tíz után már mindenki otthon van; és ezekben az országban a feleségek írnak a férjüknek, gondolnak rá, és érte élnek. [levél Joséphine-nek]

Nem helyes, hogy az enyémhez hasonló szerelmet várok el tőled: hogyan is kívánhatnám, hogy a csipkének ugyanakkora súlya legyen, mint az aranynek? [levél Joséphine-nek]

A figyelmébe ajánlom Jérôme öcsémet; nem azért, hogy pátyolgassa, hanem hogy keményen megdolgoztassa őt. Mondja meg neki, hogy tanulja meg a tengerészmasterséget, elvárom, hogy három év múlva képes legyen elirányítani egy brigget. [levél Ganteaume ellentengernagynak]

Örömmel értesültem róla, hogy tengerésznek tanul. Ma már csak a tengereken lehet igazán nagy dicsőséget szerezni. [levél Jérôme-nak]

Viseljen gondot a férjére. [...] Semmi okot ne adjon neki arra, hogy féltékeny legyen. Egy elfoglalt ember számára minden kényeskedés elviselhetetlen. Egy feleség legyen jó és figyelmes, és ne követeljen magának semmit. [levél húgának, Pauline-nak]

Egy király jóságának méltóságteljesnek kell lennie, az ő jósága nem lehet olyan, mint egy szerzetesé. Egy király parancsol, és nem kér semmit senkitől; az emberek őt tekintik minden hatalom forrásának, akinek megvannak a maga eszközei, tehát nem szorul mások pénzére... Azt a királyt, akiről uralkodása első évében azt mondják, hogy milyen jóságos, uralma második évében már ki fogják gúnyolni. [...] Ha egy királyról azt mondják, hogy ez egy jó ember, akkor ez a király ügyetlen uralkodó. [levél Louis-nak]

Haljon meg fiatalon, s én majd megvigasztalódom; de vigasztalhatatlan leszek akkor, ha hatvan évig él, de dicsőség nélkül, ha nem válik hasznára a hazának. Aki nem hagy nyomot maga után, olyan, mint ha nem is létezett volna. [levél Jérôme-nak]

Ki kell mondani őszintén: Joseph nem alkalmas arra, hogy az utódom legyen. Egyébként is idősebb nálam, tehát bizonyára tovább fogok élni, mint ő. Még jó erőben vagyok, és különben is, Joseph nem

olyan előkelő születésű, hogy ilyen illúziókat táplálhasson. Én nyomorban születtem, mint ahogy ő is, a középszerűnél is alacsonyabb sorban. Én a tetteim révén kiemelkedtem onnan, ő viszont megmaradt ott, ahova született.

Az olaszok csak a kemény szóból értenek. Csak anynyira fogják tisztelni Önt, amennyire félnek magától. [levél Eugène-nek]

A porosz királyné folyton kokettál velem; de ne légy féltékeny; minden kedveskedése lepereg rólam. Túl sokba kerülne nekem, ha viszonzóznám a közeledését. [levél Joséphine-nek]

Ne hagyj magad megkörmölyékezni olyan emberek által, akiket nem ismerek, és akik nem jönnek el hozzád, ha én is otthon lennék. [levél Joséphine-nek]

Megtörténhet, hogy egyik este váratlanul betoppannok Saint-Cloud-ba, mint egy féltékeny férj. Vedd ezt figyelmeztetésnek. [levél Joséphine-nek]

Ha azt akarja, hogy becsüljem Önt, hogy továbbra is támogassam, és védelmezzem az érdekeit, és a lehetőségekhez mérten megnöveljem az államát, látnom kell, hogy nem úgy tekint a királyságára, mint valami falusi gazdaságra; látnom kell, hogy fel akar állítani egy hadsereget, és erős akar lenni. [levél Jérôme-nak]

A kegyelmezési jog az uralkodó legszebb és legnemesebb jogainak egyike... A kegyelem gyakorlása különösen a politikai jellegű bűnök esetében helyénvaló. E tekintetben alapelvnek tekinthető, hogy amennyiben a támadás az uralkodó ellen irányult, a megbocsátás igazi nagyságra vall. [levél Louis-nak]

Egy király legfontosabb tulajdonsága a szigorúság. [levél Louis-nak]

Nevetnem kell azon, amit nekem írtál, miszerint a férjnek a felesége mellett a helye. Tudatlanságomban én úgy gondoltam, hogy a feleség van a férjéért, a férj pedig a hazáért, a családjáért és a dicsőségért. Bocsd meg tudatlanságomat, az ember mindig tanul valami újat a szép hölgyektől. [levél Joséphine-nek]

Üljön mindig lóra. Látogassa meg az összes raktárt, ellenőrizze a nyilvántartásokat, hogy ne tudják becsapni, különben az fog történni, mint mindenhol: az ügyeskedők megszerzik és elherdálják a raktárkészleteket. [levél Jérôme-nak]

Olvasom a párizsi lapokban, hogy Ön hercegi címeket adományoz egyes híveinek. Nyomatékosan kérem, hogy ezt ne tegye. A királyoknak ehhez nincs joguk, ez a császár privilégiuma. [levél Louis-nak]

A császárné egy virágmintás fejéket ajándékozott az Ön feleségének. Szeretném, ha megbízható ék-

szerezsekkel felbecsültetné ezt a fejéket, és tudatná velem, hogy mennyit ér – csak hogy lássam, mennyire szoktak meglopni engem ezek az urak. [levél Eugène-nek]

Ön király és a Császár fivére, de a háborúban ez mit sem ér! Ott katonának kell lenni, és újra katonának és megint csak katonának! Együtt kell táborozni az előőrssel, lovon ülni éjjel-nappal, az élen haladni az előőrssel, hogy híreket szerezhessen. [levél Jérôme-nak]

Fájdalmas azt látnom, hogy Ön bánkodik. Ez az egyetlen dolog, amitől tartottam... Nem szabad különösebb jelentőséget tulajdonítania annak, hogy meg kell hódítania a királyságát. V. Fülöp és IV. Henrik is kénytelen volt meghódítani a sajátját. Legyen vidám, ne bánkódjék tovább, és egy pillanatig se kételkedjen abban, hogy a dolgok gyorsabban és kedvezőbben elrendeződnek majd, mint gondolja. [levél Josephnek]

Amíg a seregeim győzedelmeskednek, megtapsolják Önt, de mindenki elhagyja majd, ha a seregeimet legyőzik. [levél Josephnek]

Az osztrák udvar küldötte értesse meg a hercegnővel [Mária-Lujzával], hogy senkit nem hozhat magával. Ha van olyan szobalánya, akihez nagyon ragaszkodik, őt elhozhatja, de egy hónapnál tovább ő sem maradhat Franciaországban.

Az irántad való érzelmeim változatlanok, és azt akarom, hogy boldog és elégedett légy. [levél Joséphine-nek]

Menet közben tanul az ember, és ma már látom, mennyire bölcs és szükségszerű a régi monarchiák azon alapelve, hogy az uralkodóház hercegeit nagymértékben és folyamatosan függőségben kell tartani a tróntól. A rokonaim sokkal több bajt hoztak rám, mint amennyi jóval elhalmoztam őket, és ha újra kéne kezdenem, a fivéreimnek és a nővéreimnek minden vagyona néhány párizsi palota és pár millió frank költőpénz lenne. A művészetek pártolása és a játékonyság volna a feladatuk, és nem királyságok irányítása, amelyeket képtelenek helyesen kormányozni.

A fiam a legszebb gyermek Franciaországban.

Bosszús vagyok, amiért nem tanácsolta a császárnőnek, hogy [május] 23-án reggel kegyelemben részesítse azt a halálra ítélt férfit... Ragadja meg az első alkalmat arra, hogy rávegye a császárnőt egy-két ilyen gesztusra; az ilyesminek nincs komolyabb kihatása az igazságszolgáltatásra, de annál inkább a közvéleményre.

Ön tudatta velem, hogy az ágyában ülve fogadta a főkancellárt. Arra kérem, hogy semmilyen körülmények között, semmiféle indokkal ne fogadjon senkit

az ágyában. Ez csak harmincéves kor fölött megenyedett. [levél Mária-Lujzának]

Kedvesem, rendeld magadhoz Cadore hercegét. Mondd meg neki, hogy szedje össze a Fontainebleau-ban, Compiègne-ben, Rambouillet-ban és a házaimban található összes ágyat, szalmazsákot, matracot és ágyneműt – legalább ezer fekhelynek kell lennie –, és adja oda őket a hadsereg kórházainak. [levél Mária-Lujzának]

Ausztria lett a családom, és mégis ez a házasság okozta a vesztemet... virágokkal borított szakadéknak bizonyult.

Inkább vágják el a fiam torkát, mintsem azt kelljen látnom, hogy Bécsben nevelkedik.

BESZÉDEK, NAPIPARANCSOK

Napóleonról köztudott, hogy hadjáratai során maga is vállalta a katonaléttel járó megpróbáltatásokat. Ilyenkor nemcsak hogy kifejezetten puritán módon élt, de esetenként a lováról is leszállt, hogy együtt meneteljen katonáival, s gyakran el is beszélgetett velük. Jól ismerte hát gondjaikat, szükségleteiket és vágyaikat, így aztán a hozzájuk intézett beszédeiben és napiparancsaiban mindig megtalálta a megfelelő hangot. Katonái hiúságára alapozva újabb és újabb dicsőséget ígért nekik, folyton dicsérte bátorságukat, esetenként pedig történelmi hivatkozásokkal lelkesítette őket. Az egyiptomi hadjáratban a Kairóért a piramisok tövében vívott csata előtt például e szavakkal fordult hozzájuk: Katonák! E piramisok csúcsáról négy évezred tekint le rátok! Egyik leghatásosabb beszédét azonban civilekhez intézte, amikor – 1789-ben, még a királyi hadsereg tisztjeként – egy század élén Seurre városába küldték egy éhséglázadás elfojtására. Napóleon e szavakkal fordult az utcán tüntető tömeghez: Seurre lakosai! A tisztességes emberek térjenek vissza az otthonukba; csak arra van parancsom, hogy a csöcselék-re lőjek. A tömeg pillanatok alatt szétoszlott.

Katonák! Olyan hódító hadjárat veszi most kezdetét, amelynek felmérhetetlen hatása lesz a civilizációra és a világkereskedelemre. Érzékeny csapást mérünk Angliára addig is, amíg el nem érkezik a halálos csapás ideje. Néhány fárasztó menetelés vár ránk, több csatát is meg kell majd vívnunk, de minden vállalkozásunkat siker koronázza majd, mert a sors így akarja. [Egyiptom]

Mit tettetek Franciaországgal, amelyet oly ragyogó állapotban hagytam rátok? Békét hagytam itt, és most háborút találok! Győzelmeket hagytam rátok, és most az ellenség itt áll a határainkon! Feltöltött hadianyagraktárakat hagytam itt, most pedig egyetlen fegyvert sem találok bennük! Milliókat hoztam nektek Itáliából, és most mindenütt csak az embereket kifosztó törvényeket és nyomorúságot látok. Az ágyúinkat eladták! A lopás rendszerré vált, az államot teljesen kifosztották! [...] Hol vannak a hősök, az a százezer bajtársam, akiket dicsőséggel koszorúzva hagytam itt? Mi lett velük? Ez így nem mehet tovább. Három hónap sem kell hozzá, és önkényuralomba süllyedünk. Mi azonban Köztársaságot akarunk, az egyenlőségen, az erkölcsön, a polgári szabadságjogokon és a politikai tolerancián alapuló Köztársaságot. [a brumaire 18-i államcsíny napján, 1800]

Katonák, elégedett vagyok veletek. Az austerlitzi csata napján igazoltátok a rettenthetetlenségetekre épített minden várakozásomat. Örök dicsőséggel

koszorúztátok meg hadijelvényeiteket. Nem egészen négy óra alatt tönkrevértétek az orosz és az osztrák császár parancsnoksága alatt harcoló százezres hadsereget. Aki megmenekült kardotok elől, az a mocsarakba fulladt... Negyven zsákmányolt zászló, köztük az osztrák és az orosz császári gárda lobogója, százhusz ágyú, husz foglyul ejtett tábornok és több mint harmincezer hadifogoly – ez a mérlege ennek az örök dicsőségű napnak. [...] Katonák, ha majd itt elvégeztünk mindent, amit a haza üdve és felvirágzása megkíván, visszaviszlek titeket Franciaországba. Ott nagy szeretettel és minden tekintetben gondoskodni fogok rólatok. Népem nagy örömmel fogad majd benneteket, és elég lesz annyi mondanotok, hogy „ott voltam az austerlitzi csatában”, s mindenki így üdvözlöl titeket: „Íme, a hősök egyike.”

Régi gárdám katonái, búcsúszom tőletek. Husz éven át szakadatlanul a becsület és a dicsőség útján láttalak titeket. Miként diadalaink idején, az utolsó napokban is a bátorság és a hűség mintaképei voltatok. Ilyen emberekkel, mint ti, nem veszett volna el az ügyünk, de a háború a végtelenségig folytatódott volna, polgárháború fenyegetett, és az még nagyobb szerencsétlenséget hozott volna Franciaországra. Ezért érdekeinket feláldoztam a haza érdekében. Elmegyek. De ti, barátaim, szolgáljátok továbbra is Franciaországot! A haza üdve volt az egyetlen gondolatom; s mindig is ez lesz a leghőbb óhajom. Ne szánakozzatok a sorsomon; azért fogadtam el, hogy tovább kell élnem, hogy hirdessem a dicsőségete-

ket: meg akarom írni azokat a nagy tetteket, amiket együtt hajtottunk végre. Isten veletek, gyermekeim! Bárcsak a szívemre ölelhetném valamennyiőtöket! Hadd csókoljam meg legalább a zászlótokat! Még egyszer isten veletek, öreg harcostársaim! Órizzétek meg szívetekben ennek az utolsó csóknak az emlékét! [Fontainebleau, 1814. április 20.]

MAXIMÁK

Nem jut messzire az, aki tudja, hova akar megérkezni.

Az embernek nincsenek barátai, csak a szerencséjének.

Az életben annyi veszély és annyi rossz leselkedik ránk, és ezek közül nem is a halál a legrosszabb.

Két mozgatóerő hajtja az embereket: a félelem és az érdek.

A fenségest a nevetségestől csak egyetlen lépés választja el.

A bátorságot nem lehet pénzzel megfizetni.

A legnagyobb erkölcstelenség az, ha az ember valami olyan mesterséget űz, amihez nem ért.

A nagy vállalkozásokban az ember mindig kénytelen valamennyit a szerencsére bízni.

Csak két hatalom létezik a világon: a kard és a szellem. Szellem alatt a polgári és vallási intézményeket értem. Hosszú távon a szellem mindig legyőzi a kardot.

A népek szívesen bosszút állnak rajtunk az irántunk kifejezett hódolatukért.

Egy férfi számára az a legnagyobb boldogság, ha a legteljesebb mértékben kibontakoztathatja a képességeit.

A parancsolásra termett ember legnagyobb erénye a közömbösség.

Egy férfi, egy igazi férfi sosem gyűlölködik; a haragja, a rosszkedve csak egy percre tart.

Csodák közepette születünk, élünk és halunk meg.

Ki ne fogadná el a gyilkos tördöféseket, ha előtte Caesar lehetne? Még az övénel kisebb dicsőség is bőségesen kárpótolna bárkit egy ilyen korai halálért.

Mindig megfigyeltem, hogy a becsületes emberek nem jók semmire.

Az egyeduralkodó rendszerben egy visszaélés megszüntetéséhez elég egyetlen akarat; a képviselői rendszerben ehhez ötszáz ember akarata kell.

Ha sérelem éri akár csak egyetlen ember tulajdonját, azzal sérül mindenki tulajdonjoga.

Úgy érhetjük el, hogy higgyenek nekünk, ha hihetlenné tesszük az igazságot.

Az emberek hálásak azért, ha csodálkozásra készítettük őket.

Bölcs és jó politika azt tenni, amit a végzet parancsol, és arra menni, amerre az események ellenállhatatlan sodrása visz minket.

Az ostoba emberek a múltból beszélnek, a bölcsök a jelenről, a bolondok pedig a jövőről.

Kellő merészséggel bármire vállalkozhatunk, de pusztán merészséggel nem érhetünk el mindent.

Nincs olyan buta ember, aki ne lenne alkalmas valamire, és nincs olyan okos ember, aki mindenre alkalmas volna.

Ha valaki kormányozni akar, késznek kell lennie arra is, hogy szükség esetén hagyja magát meggyilkolni.

Az emberek háromnegyed része csak akkor foglalkozik az elintéznivalókkal, amikor már muszáj; de olyankor persze már nincs rá idejük.

A gazdagok luxusa biztosítja a szegények megélhetését.

A legfőbb erény a haza iránti odaadás.

Azon emberek között, akik nem szeretik, ha elnyomják őket, sok olyan akad, aki maga szeret elnyomni másokat.

A szerelem olyan ostobaság, amihez két ember kell.

Ott, ahol a kormány gyenge, a hadsereg kormányoz.

Az emberek nem a csatatéren próbálják kiérdekelni az előléptetést, ha megkaphatják azt egy előszobában is.

A polgárháborúkat minden időben a tömegek könnyelműsége és tudatlansága idézte elő.

Többet ér egy velünk szemben ellenséges író, mint egy ostoba barát.

Az emberek többsége, még a nagy emberek is, csak félig tudnak merészek lenni.

Nem szabad sajnálni a pénzt attól, aki új és friss információkkal szolgál.

Aki fél, hogy elveszítheti a dicsőségét, az el is fogja veszíteni.

Az igazán nagyszerű hadjáratok, az egyedüliek, amelyeket soha nem kell megbánni, azok, amelyeket a tudatlanság ellen folytatunk.

Egy szép nő tetszik a szemnek, egy tisztességes nő tetszik a szívnek; az egyik ékszer, a másik kincs.

Az értelem és a józan ész messzebb van egymástól, mint azt az emberek gondolják.

Semmi sem nehezebb, mint dönteni.

Bármelyik országban született is, mindenki, aki megkülönböztetett rangot vívott ki magának az irodalom köztársaságában, minden zseniális alkotó francia.

Csak az van jól megcsinálva, amit az ember maga csinál.

A birodalmak alapítóinak szemében az emberek nem emberek, hanem eszközök.

A véletlen a világegyetem egyetlen legitim királya.

Nem létezik abszolút zsarnokság, csak relatíve zsarnoki rendszer. [...] Ha egy szultán kénye-kedve szerrint levágatja bárki fejét, könnyen elveszítheti a sajátját is ugyanolyan módon.

Az emberek lustaságból vagy önbizalomhiányból fakadóan gyengék; jaj annak, akinél e két ok együtt jár. Ha az illető egyszerű polgár, akkor nem lesz belőle semmi; ha király, akkor bukni fog.

Egy trón nem más, mint néhány bársonnyal bevont deszka.

A bátorság olyan, mint a szerelem: a reményből táplálkozik.

A nemzetek igazi bölcsessége a tapasztalat.

Az emberek olyanok, mint a számok: az értéküket a pozíciójuknak köszönhetik.

A népeket akaratuk ellenére is meg kell menteni.

Amikor a nép felhagy a panaszkodással, az azt jelenti, hogy felhagyott a gondolkodással.

A diplomáciai testület tagjai olyan kémek, akiknek semmivel nem lehet a kedvére tenni, akik annál több ostobaságot írnak a jelentéseikbe, minél jobban kéneztetik őket.

Tíz beszélő ember nagyobb zajt csap, mint tízezer, aki hallgat; íme, ez a hordószónokok titka.

Akik nem tudnak élni a körülmények adta lehetőségekkel, azok tökfilkók.

A legbiztosabb mód arra, hogy az ember megtartsa a szavát, az, ha soha nem adja a szavát semmire.

Az abszolút hatalom elnyomja az ambíciókat, és csak a kiválasztottakat hagyja érvényesülni; a demokrácia vizsgálat nélkül szabad utat enged minden ambíciónak.

A nagy létszámú testületek klikkekre szakadnak, a klikkesedés pedig gyűlöletet szül.

Istenem! Hogy az irodalmárok milyen ostobák! Az, aki képes lefordítani egy verset, hogyhogy nem tud elboldogulni egy szakasz irányításával?

A demokrácia bálványozza a népfelség elvét, de egyedül az arisztokrácia képes azt megóvni.

London a világ egyik sarka, és Párizs a világ közepe.

Egy nagykövet soha nem fog jót mondani Önről, mert az a foglalkozása, hogy rosszakat mondjon mindenkiről.

Európa csak egy vakondtúrás. Itt soha nem léteztek olyan nagy, hatszázmilliós birodalmak, mint Keleten.

A nagy emberek szükségtelenül soha nem kegyetlenek.

Ritkán fordul elő, hogy egy testület hajlandó legyen gondolkodni; túl gyorsan úrrá lesz rajta a szenvedély.

A bátorság megerősíti a trónt, a gyávaság, a becstelenség megingatja azt; ennél már a trónról való lemondás is jobb.

Az összes modern filozófusunk, bölcs szónokaink és állítólagos republikánusaink mind elítélték a hódítókat; pedig éppen a hódítás révén nyerték és nyerik el a jövőben is a népek a szabadságukat.

Csak azoknak volna szabad házasságra lépniük, akik legalább hat hónapja ismerik egymást.

Egy uralkodónak tudnia kell uralnia és a maga szolgálatába állítania a nyilvánosságot.

Az anarchia mindig önkényuralomhoz vezet.

Egy európaiak között folyó háborút polgárháborúnak kell tekinteni.

A bátorságot nem lehet színlelni: ez egy olyan erény, amelyet nem lehet pusztá képmutatással helyettesíteni.

Az ember csak egy ember. A képességei mit sem érnek, ha a körülmények nem kedveznek neki, és a közvélemény nem támogatja.

Egy éles, de rövid fájdalom jobb, mint a hosszas szenvedés.

Az a nagy uralkodó, aki minden pillanatban előre látja tettei következményeit.

A zsenialitás nem öröklődik.

Amíg a bátorságunk megmarad, még semmi nincs veszve.

Aki megmenti a hazát, azt nem lehet törvényszegéssel vádolni.

Azok az uralkodók, akiknek gyóntatóik vannak, mit sem értenek a királyság eszményéből.

A nagy hírnév nagy zajt kelt; minél nagyobb a hírnév, a zaja annál messzebbre hallatszik. A törvények, az intézmények, az emlékművek, a nemzetek mind eltűnnek. De a zaj megmarad, és ott visszhangzik az újabb generációk fülében.

Micsoda hatalma van a képzeletnek! Itt vannak ezek az emberek, a szent-ilonai angol tengerészek, akik engem egyáltalán nem ismernek, soha nem láttak, épp csak hallottak rólam egyet s mást. És mégis, hogyan éreznek irántam, mit meg nem tennének értem? És ugyanez a furcsa jelenség, ez a fanatizmus megfigyelhető minden korban, minden országban, minden évszázadban! Igen, a világot képzelet kormányozza!

FELHASZNÁLT IRODALOM

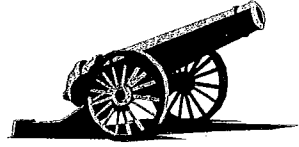
- Emmanuel de Las Cases: Le mémorial de Sainte-Hélène I–II.,
Flammarion, 1983, Párizs
- Octave Aubry: Les pages immortelles de Napoléon, Éditions
Corréa, 1941, Párizs
- Julien Besançon: Ainsi parle le chef, Balland, 1983, Párizs
- P.-L. Couchoud: Voix de Napoléon, Éditions du Milieu du
Monde, 1949, Genf
- Charles Napoléon: Napoléon par Napoléon. Pensées, maximes
et citations, Le Cherche Midi, 2009, Párizs
- Charles Napoléon: Napoléon, mon aïeul, cet inconnu, XO
Éditions, 2009, Párizs
- Max Gallo: Napoléon I–IV., Éditions Robert Laffont, 1997,
Párizs
- André Castelot: L'histoire de Napoléon Bonaparte I–VI., Presses
Pocket, 1972, Párizs
- Jean Tulard: Napoléon, Fayard, 1987, Párizs
- Albert Ollivier: Le Dix-huit brumaire, Gallimard, 1959, Párizs
- Georges Blond: Les Cent-jours. Napoléon seul contre tous,
Julliard, 1983, Párizs
- Jean-Paul Bertaud: La France de Napoléon 1799–1815,
Messidor/Éditions Sociales, 1987, Párizs

TARTALOM

Napóleon – önmagáról	7
A hadvezetésről, a katonákról és a háborúról	25
A kormányzásról	49
A törvényhozásról	67
A politikáról	75
A franciákról	83
Egyes franciákról	93
A történelemről és a forradalomról	101
A vallásról, az egyházzal és a pápaságról	111
A külpolitikáról	121
Családi ügyek	133
Beszédek, napiparancsok	145
Maximák	153
Felhasznált irodalom	165

X 224996

e higgye senki, hogy majd velem is úgy el-
nhatnak, mint XVI. Lajossal! Katona vagyok,
orradalom fia; én nem fogom eltérni, hogy
y sértegessenek, mint egy királyt."

HELIKON.HU

9 789632 276298

999 FT

URALKODÁS MŰVÉSZE

941

N35

NAPÓLEON

1

HELIKON
ZSEBKÖNYVEK

999
FT

NAPÓLEON

AZ URALKODÁS MŰVÉSZE